

IOAN MUNTEANU

Panait Istrati
Itinerar brăilean

PROILAVIA
Brăila, 2018

Panaït Istrati

Panaït Istrati - Cronologia vieții și operei

Viața unui artist sentimental, pasionat și care, mai ales, a trăit așa cum am trăit eu, e adesea tot atât de pasionantă ca și opera lui. Uneori chiar o întrece în interes, dacă artistul rămâne sincer și dacă scrie, nu ca să satisfacă curiozitatea bolnavă a cititorului sătul și blazat, ci ca să se vadă până unde a fost legat de omenеștile slăbiciuni ale vieții, cât a luptat cu ele, cum a învins sau a fost învins.

Panaït Istrati

Străzile orașului poartă povara amintirilor. Calc pe acolo pe unde Panaït Istrati, împovărat de vise, și-a mănănat pașii spre nemurire. Pe aici au trecut și Stavru și Codin și țața Minca și Neranțula. Portul își așteaptă corăbiile să oprească la malul ospitalier al Brăilei. Adrian Zografi, atras de mirajul depărtărilor, visează Orientul învăluit în ceață și mister. Se leagăna la țărm lotci cu bărboși care sorb în ochii albaștri apa sfântă a fluviului. Undeva, în Cetățuie, Chiralina își împletește destinul pentru a rămâne celebră în lume. Pe strada Malului, cărciuma își așteaptă chefaloniții să povestească întâmplări de demult... **(Ion Mustață)**

10/23 august 1884 - Se naște în Brăila pe **Strada Romană (azi, Plevnei) nr. 149**, orele 7 înainte de amiază, Gherasim Joița Stoica Istrate (Istrati fiind un nume adoptat ulterior, conform rostirii țăranilor din Baldovinești), dintr-o „nemuritoare țărancă româncă și un contrabandist grec, pe care nu l-am cunoscut niciodată, având nouă luni la moartea sa”. [Mama, Joița Istrate, se născuse în 1855 în comuna Cazasu, sat Baldovinești, din părinții Stoica și Nedelea, țărani iobagi, având trei frați, Anghel, Dumitru și Ștefănuță, mort în război, la Plevna, și o soră, Antonica. Tatăl, nelegitim, Gherasim Valsamis, originar din Faraclata-Cefalonia, Grecia, *precupeț*, care locuia la aceeași adresă, apare ca martor. Bolnav de tuberculoză, se întoarce în Grecia.]

In acest loc,
s-a aflat casa în care
s-a născut scriitorul
PANAÏT ISTRATI,
la 10/23 august 1884

Itinerar istratian

Destoinic, sârguincios și chiar descurcăreț, dădea totuși dovada unei nestatornicii, care o disperea pe maică-sa.

De la doisprezece ani, de când intră voinicește la stăpân și până în clipa de față, nu puteai deloc număra slujbele ce le încercase în șase ani. Colac peste pupăză, părăsea regulat orașul, fără voia maicii sale sau a mahalalei. (Dar) era cu totul altceva decât un derbedeu.

- Dar de asta sufăr numai eu! Doamne, care-i crima lui! Nu bea, nu se bate, nici nu fură cu ai lor! Afemeiat nu-i câtuși de puțin. Citește. Cu nasul în cărți întruna. Atât! Acum c-o fi nesupus, că-și schimbă stăpânii ca pe cămașă și că hoinărește peste munți și văi, da, e adevărat ! (...)

Își acorda circumstanțe atenuante. N-a dat el, oare, dovadă de cumințenie, încă de la doisprezece ani? Nu s-a dus, singur-singurel, să intre la stăpân în vârsta aceea? Întâi, la Kir Nicola, plăcintarul de-alături; apoi la o mare băcănie; pe urmă ucenic la Atelierele Docurilor, hamal în port, băiat de alergătură la un armator iar în ultimii doi ani să învețe, în sfârșit, meseria de zugrav la care se oprise. (Portretul lui Adrian Zografi, alter ego al autorului)

* Îmi place să cred că, în clipa când am venit pe lume, primul meu gest a fost de-a îmbrățișa pământul. Acolo, în **cătunul Baldovineștilor**, la îmbucătura Siretului, pământul s-a vârât, desigur, în mine, cu violența dragostei. Pământul întreg! Cu toate frumusețile lui!

Mai întâi soarele, această minune a trebuit să-mi înflăcăreze privirea. Afară, pe prispă, moș Dumitru cânta poate din fluiet, în timp ce Leu, dulăul, vâna șoarecii, întărâtat de cântec. Câțiva nagâți de prin bălțile vecine – fermecători, curioși, îndrăzneți, cum le este felul – și-or fi curmat zborul, lovindu-se de geam, întipăririndu-mi în ochi privirea lor albastră, cu chemări irezistibile. [...]

Și cine știe dacă, în dimineața următoare, întreg cătunul n-o fi fost în picioare, cu vaci, purcei și păsări, gata s-o ia la sănătoasa, în fața năvalei Siretului „care cobora în galop spre noi”? Inundația!

Atunci, în fața îngrijorării mamei, i-oi fi strigat din ochi: „Dar, hai să mergem și noi!”

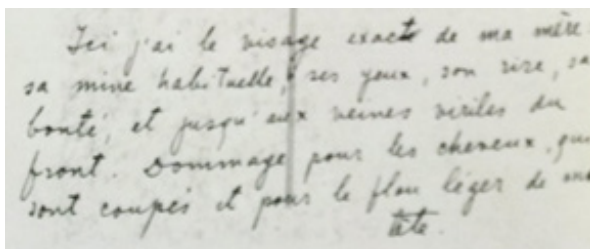
Și ne-am mutat calabalâcul pe platoul Brăilei, unde nagâții zburau, zbenguindu-se, dându-ne cu tifla (*Pentru că am iubit pământul...*).

* La șapte ani, pășteam caii pe câmp în **preajma Baldovineștilor**, ascultând povestirile unchiului Anghel și tânguierile mamei, care-mi

Mama scriitorului

Panait Istrati vorbește cu multă plăcere de asemănarea fizică cu mama lui.

1885-1891 - Copilăria la Baldovinești, la bunica Nedelea și la unchiul Anghel și Dumitru

Sparașo casei lui Moș Dumitru
unchiul lui P. Istrati, la Baldo-croșt
August 1952

spunea că o dor mâinile, crăpate și arse de leșie iar brațele „de-atâta spălat străin”. Iubiti și alintati de el, veneam să-i citesc minunății de prin cărți, să-i explic „sistemul planetar”, „facerea lumii”, „ce e cerul” - învățături de care bravul cârciumar era veșnic setos. Le plăcea și căraușilor.[...]

Moș Dumitru era un muncitor fără seamăn și apoi cânta din caval ca nimeni altul în tot ținutul. Coasa lui era în fruntea cosașilor și cavaliul lui îndemna la joc și pe cei mai bătrâni ori mai ursuzi. [Dar] viața lui și a numeroasei sale familii era o adevărată robie. Tot câștigul muncii lor era înghițit de veșnicele datorii către proprietarul moșiei și către stat. [...]

Restul verii aceleia (după absolvirea clasei a IV-a), l-am petrecut ca de obicei la Baldovinești, între unchiul meu Anghel și Dumitru. Cu cel dintâi mă preparam de „crâșmărit”... cu cel de-al doilea mă îmbătam de ultimele pâlăviri ale unei libertăți care avea să treacă în domeniul amintirilor, ce nu se mai pot uita.

Dimineața pe răcoare, moș Dumitru își lua pușca și pleca prin vii, ca să împuște graurii ce mâncau strugurii. Îl urmăream tiptil, ca un câine care se teme să nu fie gonit acasă. Seara coceam porumb „de lapte” și ascultam țârăitul greierilor, orăcăitul broaștelor de baltă și lătratul câinilor. Noaptea, dacă era frumoasă, dormeam pe câmp, înfășurat în gheba unchiului, pe când caii pășteau în preajma noastră, iar unchiul, tăcut, „bea” tutun și căta din când în când la cerul înstelat.

Ziua, pe arșiță, forfoteam prin crâșma lui moș Anghel, răcoroasă ca o hrubă. Stropeam lutul, măturam, spălam paharele și învățam cum se răsuțește o canea, când vrei să scoți vin. [...]

Lacul Sărat

În copilărie, venea cu mama (spălătoreasă, stând mereu cu mâinile în apă, dureri îngrozitoare la încheietura mâinilor) **și cu Moș Anghel** (din cauza curentului din dugheana sa, nu mai putea să-și miște picioarele), care, într-o anumită zi din iulie, își burdușea poștalionul cu de-ale gurii și cu boarfe de dormit, nimerind în mijlocul unui furnicar de oameni, care din depărtare părea o șatră de țigani nomazi; dacă te uitai însă mai de-a-proape, vedeai pe mulți mergând în cârje, pe alții sprijinindu-se în bastoane sau de brațul cuiva, iar unii purtați chiar cu targa. Copii rahitici se târau pe jos, ca vai de ei. Era o privescătoare îngrozitoare, la care se mai adăuga și pustietatea locului. Cât vedeai cu ochii, nu întâlneai umbra nici unui arbore sau apa binefăcătoare a vreunui râu. Doar câteva tufișuri; ici-colo câte-un salcâm pipernicit și o fântână cu apă sălcie, rea de băut. [...] În schimb roadele se vedeau. Dacă aveai răbdare, se petreceau minuni. Nu trebuia să faci baie, ci mai degrabă să te ungi, pe tot corpul, cu nămolul pe care-l scoteai din fundul lacului. Puteai să-ți vâri și-n urechi. Pe urmă te prăjeai la soare, până ce se usca nămolul pe tine și numai după aceea săreai în apă, fără frică de înec, deoarece apa, fiind sărată, te ținea la suprafață ca pe o scândură, oricât de adâncă ar fi fost. Cel mult, dacă-ți zgâriai vreodată picioarele de bolovanii de sare. Și cine ar fi crezut că în fiertura asta,

Transformarea casei lui Moș Dumitru în "Casă Memorială", în anul centenarului nașterii scriitorului, este opera lui Fănel Răileanu, originar din Baldovinești, un adolescent de numai 17 ani și jumătate, lăcătuș la „Progresul”. Astăzi "Casa Memorială" nu are

orar de vizitare!

1891-1897 - Urmează cursul primar la **Școala nr. 3 de băeți „Tudor Vladimirescu”** de pe strada Griviței nr.281, astăzi nr.328. Rămâne repentent de două ori în clasa I.

In aceasta scoala a invatat scriitorul **PANAIT ISTRATI** intre anii 1891 si 1896

Domicilii: **Strada Ștefan cel Mare nr. 330 (1891-1895)** și **Comorofca nr. 205 (din anul 1896, în clasa a IV-a)**, unde mama, spălătoreasă [Văduvă, încă de pe când își purta pruncul în brațe, și săracă, mama și-a agonisit existența, spălând și călcând rufe, cu ziua, pe la casele înstărite din Brăila.], se mutase datorită chiriei mai mici. Va conviețui cu Ion Voinea, căruțaș și *spaima vâtafilor*. Vara se pregătește de „crâșmărit” la unchiul Anghel și se îmbată de ultimele pălpâiri ale unei libertăți, în mijlocul naturii, cu celălalt unchi, Dumitru.

Aici s-a aflat cârciuma lui Kir Leonida unde scriitorul Panait Istrati, a muncit ca baiat de pravalie.

1897-1904 - Intră **La stăpân**: băiat de prăvălie la **Kir Leonida, regină a zaiafeturilor eroice de altădată** de pe strada Malului (*Crâșmă grecească; la greci, îi spusese unchiul Anghel, că sunt oameni filotimi, nu ca românul nostru zgârâie-brânză; o sută de lei pe an, un rând de haine, o pereche de ghete, o pălărie, o zi slobodă la Paști și încă una la Crăciun, vreme de un an și jumătate din octombrie 1897 și până în februarie-martie 1899. În primele șase luni, a învățat grecește, în decembrie 1897 fiindu-i dăruit de către „căpitan” Mavromati* **Dicționarul universal al limbii române** de Lazăr Șăineanu, **amanta**

sărată foc, unde orice vietate ar fi murit, natura găsisese mijlocul cum să clocească mii de viermușori, care forfoteau la suprafața lacului, într-un strat grosior. Acești mormoloci, roșii la culoare, ți se lipeau de corp când intrai în apă, se zbăteau ca niște drăcușori și, când îi striveai, musteau tinctură de iod. Lor le atribuia poporul vindecările miraculoase. Ologii, din toate colțurile țării, se îmbulzeau, răbdând toate lipsurile, știind din experiența altora că, după prima lună de cură, „poți zvârli cârjele”. Și că, după alte trei veri de băi, la Lacul Sărat, te întorci acasă „așa de sănătos, de parcă atunci te-a născut mă-ta”. (...)

[Lacul Sărat devenise una din primele stațiuni balneare românești, având instalație științifică, modernă, parc mare, cazinou, hotel, vile și o vestită muzică militară, mândria Regimentului 38 Infanterie (...).

Sosind blagoslovitul Întâi Mai, stil vechi – ziua deschiderii stațiunii, când tricolorul flutura la toate geamurile, încă de la șase dimineața, un zgomot năprasnic de alămuri și tobe zguduia geamurile, deșteptând pe toată lumea. Comandantul Dutson trecea, valvârtej, în fruntea celor șaizeci de flăcăi ai săi, străbătând în zigzag aleile parcului și atrăgând după sine o liotă de copii și de câini. (...)

Chioșcul muzicii era în centrul stațiunii. Acolo fanfara își lăsa instrumentele. Apoi i se servea o gustare pe cheltuiala Administrației: tradiționalele noastre „friptură rece de miel, usturoi verde și nemuritorul pelinaș”. În marea sală a Cazinoului, aceeași gustare aduna oficialitatea și notabilitățile Lacului, după ce mai înainte un popă (...) oficiase o scurtă liturghie. Și în vreme ce acești domni flecăreau, pe îndelete, despre binefacerea unei șederi la Lacul Sărat și despre meritele lor – afară, sufletul Nației se îmbăta cu-o veselie sănătoasă, pe care nici o amărăciune n-ar fi fost în stare s-o strice.

Căruțele țărănești, gătite cu ramuri de salcie pletoasă, veneau în șir neîntrerupt, însoțite de călăreți pe cai cu spume la gură și coame împăunate cu panglici tricolore. Societatea de tramvaie „Helios”, de la Brăila, alegea vagoanele cele mai noi, le împodobeau cu salcie și stegulețe tricolore și le puneau la îndemâna mahalagiilor, care le luau cu asalt. Din sfert în sfert de ceas, clopotul de bronz al tramvaiului, agățat de mânerul frânei, vestea, nebunește, restauratorilor Lacului, un nou val de cheflii. Manipulantul, un tânăr țăran, care nu-și mai venea în fire văzându-se ajuns conductorul acelei misterioase „mașini fără foc”, transformase clopotul într-o muzicuță cu sunete felurite, care înmărmureau pe țărani și pe fete.

Nu sosise încă ora prânzului și la nici un restaurant nu mai puteai găsi o masă liberă sau vreun scaun gol. Neavând încotro, puhoaiile de oameni năvăleau în pădure, fiecare cu mâncarea în traistă. Tarafurile de țigani, numeroase ca la bâlci, nu pridideau cererile celor care strigau de pretutindeni, amenințându-i și înjurându-i, până în cele din urmă. Pe aleile parcului, cei care se plimbau formau o mare de capete, încăpățânate să-și croiască un drum până în piața Cazinoului; acolo muzica militară zguduia aerul cu potpuriul ei de cântece naționale și de dragoste] (Mediterrana. Apus de soare, din capitoul „Pasiuni la Lacul Sărat”).

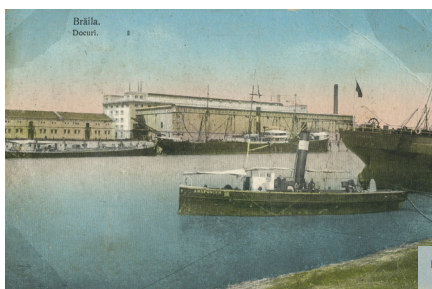
copilăriei sale. Tot acum, face **lecturi pătimașe din pleiada uriașilor literaturii universale.**

După plecarea de la **crâșma grecească**, îl aflăm ucenic la plăcintarul **Kir Nicola (care ținea plăcintărie pe strada Griviței spre Carantina, în apropierea locuinței lui Panait)**, unde îl va cunoaște, în 1902, pe **enigmaticul Mihail Mihailovici Kazanski**, prieten de vagabondaj și de trudă.

Panait Istrati și Mihail Mihailovici Kazanski, în Egipt, 1907

Practică **o sută de meserii**, fără a prinde rădăcini vreuna, spre disperarea mamei: ucenic în atelierile Docurilor,

pe rând, în secțiile mecanică, lăcătușerie, cazangerie (iulie 1898); apoi, la **Pescăriile Statului, 1911,**

Pavilionul muzicii

*Aleea principală
(1901)*

*Fântâna (dinspre
mănăstire) din
Parcul Englez, acum
100 de ani*

* [Mai târziu, am izbutit să cunosc **nemărginirea Bărăganului.**]

* Când sosește toamna, întinsele câmpii țelinoase ale Munteniei dunărene se pun să trăiască, timp de o lună, existența lor milenară.

Aceasta începe chiar în ziua de sfântul Pantelimon. În ziua aceea, vântul dinspre Rusia, pe care noi îl numim Muscalul sau Crivățul, mătură cu suflarea lui de gheață nesfârșitele întinderi; dar, cum pământul arde încă, înfierbântat ca un cuptor, Muscalul își cam rupe dinții în el. N-are a face! Barza, care stă pe gânduri de mai multe zile, își țintește ochiu-i roșu asupra aceluia ce-o dezmiardă în răspăr, și iat-o plecată spre ținuturile calde, căci ei nu-i place Muscalul.

Plecarea acestei păsări respectate, puțin cam temută la țară – *ea aduce foc în plisc dacă-i strici cuibul* - plecarea așteptată, pândită de ialomițean sau de brăilean, pune capăt stăpânirii omului asupra gliei Domnului.

După ce a urmărit pe barză în zborul ei, până a pierdut-o din vedere, cojanul își îndeasă căciula pe urechi, tușește ușor, din obișnuință, și, gonind câinele care i se vâză între picioare, intră în casă:

- la vedeți, băieții ăia să înceapă s-adune uscături!

La aceste cuvinte, femeia și copiii tușesc și se înfioară la rândul lor, tot din obișnuință:

și într-o fabrică de frânghii, ajungând „băiat de alergătură” la o casă de export.

*"Casa Thüringer": aici
Panait Istrati
a fost în adolescența,
"băiat de alergătură".*

- Vagabondaj eroid împreună cu Kazanski. În **aprilie 1904**, la București, agenți la Biroul de plasare al lui Ghiță Cristescu din strada Sfinților – primul contact cu mișcarea socialistă; fecior în casă la un avocat, valet la Hotelul *English*, servitor la un spital de boli venerice.

- **10 august 1904**, când împlinea 20 de ani, primește un mandat de 15 lei de la mama sa: *Azi-dimineeață, când factorul mi-a adus mandatul tău, eram flămând ca un lup în toiul iernii. De-o săptămână, eu și Mihail mâncam numai pâine goală și numai una neagră de zece bani, amândoi, o dată pe zi. Nu mai lucrăm deloc. Bucureștiul e pustiu.*

- **24 ianuarie 1905** - Participă la manifestația de solidaritate cu Revoluția rusă și de protest împotriva arestării lui Maxim Gorki. Îl cunoaște pe Christian Rakovsky. Ciocnire între manifestanți și poliție. *„Botezul” meu revoluționar.* Arestat și trimis la urmă. Condamnat cu suspendare de pedeapsă la Brăila, *pentru răpire de minoră.* Incorporat militar, e dispensat medical după o lună de cazarmă: *inapt pentru militărie și scutit.* Revine la București.

1906

- * Portar de noapte cu Mihail la Hotelul „Regina” din Constanța. Debut publicistic cu articolul *Regina Hotel* în nov. 1906, în gazeta *România muncitoare*. Prima călătorie în lumea Mediteranei - Egipt (12 decembrie), îmbarcat clandestin pe vaporul „Împăratul Traian”: *fără bani, fără acte, fără chiar să fi plătit călătoria.* Reîntâlnire cu Mihail la Alexandria. Își descoperă un unchi bogat la Cairo, respingând propunerea de a-și face un rost în viață prin abandonarea prietenului.

1907

- * Publică în *România muncitoare* (4-11 febr. 1907) articolul *Biserica și popi*, semnat *P. Istrati, Brăila*. Vagabondaj cu peripeții în Egipt și în Siria. Prima tentativă de a ajunge în Franța: îmbarcat clandestin pe un vapor ce se îndrepta spre Marsilia, este prins și debarcat forțat la Neapole. O lună de mizerie neagră: *Lăptuci cu sare; Beau apă și [...]* *văd muzee, Vezuviul, Pompei și Herculenum (Diretissimo).* Înapoieră la Alexandria. Zugrav, servitor și om-sandwich la Cairo. Tentativă

- Au plecat berzele?
- Plecat...

Atunci, Bărăganul ia comanda.

El o face, mai întâi, lăsându-se greu, ca un om care s-ar trânti cu fața la pământ și n-ar mai voi nici să se scoale, nici să moară. Un uriaș!

Întins, de când lumea, peste toate țarinile pe care le arde soarele, între duioasa Ialomiță și Dunărea ursuză, Bărăganul se află, cât ține primăvara și vara, în luptă vicleană cu omul harnic pe care nu-l iubește și căruia îi refuză orice bună stare, afară doar de aceea de-a hoinări și de-a urla în toată voia. De-acolo vine și vorba, cunoscută în toate țările locuite de români și care se adresează aceluia ce-și îngăduie prea multe libertăți în public :

„la ascultă, mă: ce, ori te crezi aici pe Bărăgan?...”

Căci **Bărăganul e singuratic**. Pe spatele lui, nici un copac! Și de la un puț la altul, ai tot timpul să mori de sete. Nici împotriva foamei nu prea e treaba lui să te apere. Dar, dacă cumva ești înarmat contra acestor două nevoi ale gurii și dacă vrei să te afli singur cu Dumnezeuul tău, atunci du-te pe Bărăgan: e ținutul pe care Creatorul l-a hărăzit Munteniei, pentru ca românii să poată visa în voie.

O pasăre care zboară între două lanțuri de munți e ceva demn de milă. Pe Bărăgan, aceeași pasăre urcă, cu ea în zbor, pământul și depărtatele lui zări. Întins pe spate, simți cum talerul pământesc se înalță spre zenit. E cea mai frumoasă ascensiune, ce poate s-o facă nevoiașul lipsit de toate.

Acestei împrejurări s-o fi datorând și faptul că locuitorul Bărăganului, ialomițeanul, e o ființă oarecum tăcută. Și cu toate că știe să glumească și să facă haz, când i se dă prilej, îi place și mai mult să asculte cuviincios. E fiindcă viața lui e grea și el nădăjduiește mereu că cineva va veni poate odată să-i arate cum ar putea să muncească, mai cu folos, îndărătnicul lui Bărăgan.

Visări, gândiri, înălțare în pântec gol, iată ce dă gravitate omului născut în Bărăgan – această pustietate, care ascunde apa în adâncimile ei și unde nimic nu răsare de la sine, nimic, afară de ciulini.

*

Nu e vorba de acei scaieți care cresc ca păpușoiul și fac o frumoasă floare liliachie, ca un pământuf, pe al cărui pufușor fetele îl tund în seara de Sfântu' Toader cântând:

*Codițele fetelor
Cât codița iepelor!*

Ciulinii de care e vorba aici apar de îndată ce se topește zăpada, sub forma unei ciuperci, un zbârciog. În mai puțin de-o săptămână, dacă e cald, ei năpădesc pământul. Asta e tot ce Bărăganul poate să îndure pe spinarea lui. Mai îndură și turmele de oi, care sunt lacome de acest ciulin și îl pasc aprig. Dar, cu cât îl pasc, cu atât el crește, se rotunjește mereu și ajunge să atingă dimensiunile unei mari damigene. Atunci oile se opresc de a-l paște, îl lasă în pace, căci înțeapă groaznic. Știe să se apere, buruiana dracului! Ca și buruiana omenească: cu cât e mai netrebuincioasă, cu atât știe să se apere mai cu înverșunare.

Dar ce siguranță avem noi despre ce e trebuincios ori netrebuincios pe pământ?

neizbutită de a pleca în India. Revenire la Iaffa, Beirut, Munții Liban și Damasc. Zugrav, actor figurant.

1908

* Primăvara, revine în țară. Militant socialist la Brăila. Colaborare regulată la *România muncitoare*. **Portar de noapte, împreună cu Mihail, la Hotelul Popescu din Lacul Sărat.**

În 1908, pe când Adrian și Mihail se aflau portari la „Hotelul Bobescu” (Popescu), „el de zi și eu de noapte”, *Hotelul Popescu* era cel mai mare și cel mai solicitat din stațiune. Era prezentat drept o clădire monumentală cu 30 de camere, 12 la parter și 18 la etajul întâi, închiriate cu trei luni înainte, și 15 atenanse pentru slugile care-și întovărășeau stăpânii aici; cu patru fațade, una pe strada principală, alta pe strada parcului în fața intrării în grădină și alte două pe străzi transversale în apropiere de stabilimentul băilor. Cura ținea 25 de zile, hotelul înprospătându-și clientela cam de 3-4 ori în răstimpul 15 mai-15 septembrie. Era întreținut și supravegheat de însuși proprietarul său, care investise 100 000 de lei pentru a-l mobila cât mai elegant. Hotelul avea și restaurantul *Dacia*, condus de restauratorul *Nae Moldoveanu*, meșter culinar.

Hotel Popescu

Restaurantul „Dacia”

[După un an, în *România Muncitoare*, nr. 28-29, din 7 și 11 iunie 1909, sub titlul **Cum trăiește breasla servitorilor**, patronul este prezentat drept o probă de lăcomie și moralitate burgheză. Articolul dă glas propriei experiențe: *Am îmbrățișat aproape toate ramurile meseriei de servitor, trăind o parte din viață în mijlocul lor.*]

* Decembrie - Ultima plecare în Egipt, împreună cu Mihail.

1909

* primăvara - Reîntoarcere în țară: discuții „în trei” (cu Mihail și Samoilă Petrov) la ceainăria Procop din piața Galați.

* august - Despărțire definitivă de Mihail care pleacă la Odesa. Refuz de a se căsători. **Zugrav împreună cu Samoilă Petrov, Zidari nr. 7 –pictor-sobar**, de la care Istrati a învățat meșteșugul zugrăvitului. În

Atâta timp cât ialomițeanul se zbate, se încăpățânează să smulgă țelinei un căuș de porumb sau câțiva cartofi, Bărăganul nu e interesant. Nu trebuie să-l vizitezi. E ceva pe dos, ca o femeie îmbrăcată în zdrențe, ca o mahalagioaică împodobită cu diamante. Pământul n-a fost dat omului numai cu scopul să-i umple burta cu mămăligă. Mai sunt și colțuri hărăzite reculegerii.

Ăsta e Bărăganul!

El începe să domnească îndată ce omul harnic se retrage în coliba lui, îndată ce ciulinii înțepă rău și când vântul dinspre Rusia se pune să sufle cu temei. Asta se întâmplă prin octombrie.

Poți vedea atunci, din depărtare în depărtare, un cioban care stă cu spatele întors spre miazănoapte și întârzie cu păscutul turmei. Nemișcat locului, sprijinit pe bâta lui, vântul îl clatină uneori, parcă ar fi de lemn.

În jurul lui, atât cât privirea poate să cuprindă roată, nu mai vezi decât ciulini, nenumăratul norod al ciulinilor. Plini, stufoși, ai zice că-s niște oi cu lâna de oțel. Numai spini și sămânță. Sămânță de răspândit pe pământ, să crească ciulini, numai ciulini.

Ca și ciobanul, la fel se clatină și ei. Căci în masa lor compactă, Muscalul suflă mai cu îndârjire, în vreme ce Bărăganul ascultă, iar cerul de plumb strivește pământul, în vreme ce păsările se dau peste cap în văzduh, risipite de vijelie.

Așa, o săptămână întreagă... Suflă... Ciulinii rezistă, îndoindu-se în toate chipurile, cu balonul lor fixat pe o tulpină scurtă, nu mai groasă decât degetul cel mic. Ei mai rezistă încă puțin. Dar ciobanul, nu! El lasă în plata Domnului, strășnicia Domnului și se închide în bordeiul lui.

Noi spunem atunci: țipenie ! Nu mai vezi om ! E numai Bărăganul !
Și, Doamne, ce frumos e !

Cu tot avântul de care armăsarul lui e în stare, Crivățul galopează în împărăția ciulinilor, frământă cerul și pământul, amestecă norii cu pulberea, ucide zburătoarele – și iată-i porniți ciulinii! Plecați să semene netrebnica lor sămânță.

Mica tulpină se frânge pocnind, cosită la rădăcină. Balonașele spinoase încep să se rostogolească, mii și mii! E marele prohod al ciulinilor, care „vin Dumnezeu știe de unde și se duc Dumnezeu știe unde”, spun bătrânii, privind pe fereastră.

Ei nu pleacă toți deodată. Unii o șterg la cea dintâi suflare furioasă, adevărată puzderie de oi cenușii. Alții par să țină piept, nu vor să cedeze, dar ceilalți dau năvală peste ei, îi agață în goană și-i târăsc. La un moment dat, îi vezi încâlcindu-se, formând mari purcoaie ce se rostogolesc cu greu, până ce Crivățul se repede o dată cu furca lui, îi spulberă în văzduh, îi face să joace o horă îndrăcită și apoi îi împinge înainte.

Atunci să te duci să vezi Bărăganul!

Ai zice că, aici se cocoșează, aici se întinde, după voință, bucuros de toată lumea asta de ciulini, care se dă de-a berbeleacul pe spinarea lui, pe când Crivățul își suflă turbarea.

Uneori, în clipe de liniște, Bărăganul parcă-și reține suflarea, ca să simtă cum trec fugulița trei ori patru ciulini, ca niște buni tovarăși, se

acea epocă, zugravii nu erau doar simpli vopsitori de pereți și tavane, ci mai mult pictori-decoratori, lucrând în casele celor avuți. Este și cazul său, care relatează „zugrăvirea” casei lui Mișu Bășărăbeanu. Va practica această meserie vreme îndelungată în țară, până la plecarea din 1916, dar și în Elveția și Franța. [Va determina alegerea numelui de Adrian **Zografi**, *alter ego*-ul său. – din ngr. **Zographos**: *zugrav* - 1) lucrător specializat în zugrăvit; 2) **înv. pictor de biserici**; *zugrăvit*, s.n. faptul de a (se) zugrăvi; *înv. arta de a picta*].

*Casa de pe strada Zidari nr.7 (azi, nr. 9),
cu transformările timp de 100 de ani*

Prietenia cu Samoilă Petrov este pusă de însuși Istrati pe aceeași treaptă cu prietenia cu Kazanski. Despre prietenia celor doi aflăm și din evocarea „Samoilă Petrov”: *Eram prieteni. Eu, muncitorul intelectual; el, meșterul sobar. Hoinăream împreună ore întregi, filozofând și criticând. Într-o cafenea rusească (la moș Procop), prin aleile dosnice ale Grădinii Publice sau pe la câte un colț de stradă, unde, adesea, uitam că a trecut de miezul nopții. „Ceainăria rusească” era un binecunoscut loc de adunare al socialiștilor și al lucrătorilor mai evoluți, „idealiști”.*

Prietenia n-a încetat nici după plecarea lui Istrati în Elveția în 1916, astfel că, în 1919, la Geneva, va fi anunțat de mama lui Samoilă: *Am aflat că fiul meu iubit, bunul tău prieten, Samoilă, a murit într-un spital din Odesa. Dar fii tare, că și biata ta mamă a murit zilele astea, după cum vei fi aflat, și dacă te întorci la Brăila, să tragi la mine, că te primesc ca pe fiul meu.*

* Revine la București. De la 20 septembrie redactează în „România muncitoare” o pagină de comentarii săptămânale asupra vieții muncitorilor din Brăila, semnată *Istrian*.

* Publică în ziarul „*Dimineața*” ancheta „*Lipitorile porturilor*” (9 reportaje, între 17-26 martie).

ciocnesc unul de altul și se întrec în glumă, dar repede se pun în rând și o pornesc, cot la cot.

Spre sfârșitul vijeliei, vin ciulinii singuratici. Sunt cei mai iubiți, fiind cei mai așteptați.

Fie că tulpina lor n-a fost destul de uscată, ca să se rupă de la început, fie că vor fi avut nenorocul de-a se fi înțepenit un timp în cine știe ce șanț, fie, în fine, că o ceată de ștregari i-a urmărit și oprit în drumul lor, ei sosesc cu întârziere, sărmanii. Și-i vezi cum se perindă izolați, rostogolindu-se ca niște cocoloașe de omuleți grăbiți. Văzduhul și tot Bărăganul îi privesc: sunt singuratici, adică cei mai iubiți.

Apoi, orice viață se oprește brusc. Nesfârșitele întinderi sunt curățate ca lespezile unei curți princiare.

Atunci, Bărăganul se învâluie în cojocul lui de iarnă și se pune să-i tragă un pui de somn, care ține șase luni.

Dar ciulinii?

Ei își continuă povestea.

(*Ciulinii Bărăganului*, 1928: capitolul I, tradus de Panait Istrati)
(Eroare acceptată - Copiii din Bărăgan urmăresc **ciurlanii** bătuți de vânt, pentru că un **ciulin** e floarea scaietului, și nu vălătucul diform bătut de vânt!)

* **Brăila e orașul în care am văzut pentru întâia oară lumina zilei.** Am iubit-o în copilărie, am urât-o în adolescență, apoi am pierdut-o. M-am dus în lume. N-am mai fost pentru ea decât un musafir. Acum, după ce am făcut înconjurul mai multor vieți, îmi regăsesc Brăila. O regăsesc cu suflet nou, cu ochi noi, și mi-e dragă. Peste ea, ca și peste mine, deceniile au trecut fără să ne aducă nimic care să folosească celor mulți (...).

Mahalalele ei – vaste, simetrice, cum nu se văd multe, nici chiar în marile capitale europene – au rămas așa cum le-am cunoscut acum patruzeci de ani. Aceleași băltoace, aceeași piatră colțuroasă, făcută parcă dinadins ca să-ți sfâșie talpa și să-ți scrântească piciorul, mai ales noaptea, când mergi pe dibuite. Lumină electrică, tot chioară. Canalizare, tot puturoasă. Iar apă, noaptea, nu poți să ai decât dacă cumva e incendiu în oraș.

Există însă omul. [...] Niciodată n-am trăit mai frățeste cu atâția oameni, ca de când m-am despărțit de lume și am revenit în orașul meu. Niciodată nu m-au căutat și nu m-au găsit mai mulți oameni. [...]

Așa că am regăsit Brăila copilăriei mele. De fapt, m-am regăsit pe mine. Căci **pentru mine, eu și cei care îmi seamănă sufletește, sunt toată Brăila și toată omenirea.** [...] **Și pentru tot ceea ce alcătuiește o viață, Brăila îmi ajunge. Ea e toată omenirea.** (*De ce m-am retras la Brăila*, dec. 1930)

* **Brăila - paceaură planturoasă** care-și contemplă Dunărea, amantul ei, cu o privire pe cât de înflăcărată pe atât de desfrânată, - este construită după **un plan, poate unic în lume.** Un evantai, desfăcut aproape în întregime. **Din sâmburele care-i formează centrul, opt străzi și două bulevarde alcătuiesc tot atâtea brațe, ce-i înlănțuie mijlocul și o arată Dunării, ca pe o ofrandă ispititoare.** Dar, pentru ca frumoasa să nu se simtă stingherită, patru căi curmă elanul celor zece brațe,

* 19 octombrie - Participă la manifestația de protest împotriva interzicerii intrării în țară a lui Rakovski, organizată de cercul „România muncitoare”. Arestat și încarcerat la Văcărești împreună cu I.C. Frimu, Gheorghe Cristescu și alți fruntași socialiști. Judecat și achitat (30-31 oct.), în apărarea celor arestați pledând N. Fleva, Const. Mille, Radu D. Rosetti, N.D. Cocea și alții.

* 26 noiembrie - Publică în „România muncitoare”, nr. 81, art. *Greva de 5 minute de la fabrica de cuie „Chercea” din Brăila*. Atunci, era secretarul Comitetului sindical al muncitorilor Fabricii de cuie „Nedelcu Chercea” (în fotografia de mai jos)

* 22 decembrie - Protestează alături de Ștefan Gheorghiu la întrunirea Sindicatului muncitorilor din porturi împotriva noului regulament întocmit de căpitania portului Brăila. Ștefan Gheorghiu era *omul tribunei, martir al clasei muncitoare*. *Fusese căsătorit prostește cu o fată (Jeaneta /Enta Maltus/Malcos, care de-abia purta jumătatea anilor lui. Voiam să-i dăm cetățenie brăileană, ca să nu mai poată fi „trimis la urmă”*.

* Moare unchiul Anghel.

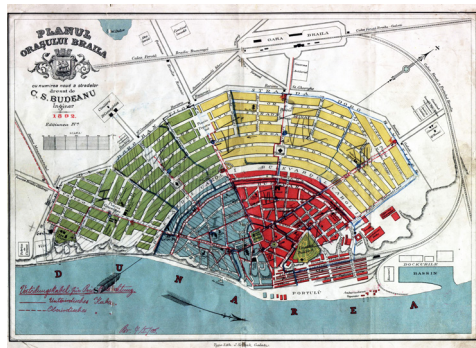
1910

* Secretar al Sindicatului muncitorilor din portul Brăila alături de Ștefan Gheorghiu. În pregătirea mării greve, publică reportajul *Muncitorii din portul Brăila. Cum erau odată și cum sunt astăzi. Rolul organizației sindicale*. Rapoartele poliției locale consemnează: *sindicalistul Panait Istrati este unul din cei ce agită pe muncitori; atacă autoritățile; a adus insulte d-lui căpitan al portului; a fost condamnat de dl. judecător urban la 300 lei amendă*.

* 2 ianuarie - Congresul Comisiei Generale a sindicatelor și al Partidului Social Democrat. Președinte: I.C. Frimu, unul dintre cei 4 secretari ai Prezidiului - Panait Istrati, *reprezentant al muncitorimii din porturi*.

* 10 februarie - **Conduce, împreună cu Ștefan Gheorghiu, greva celor peste două mii de muncitori brăileni împotriva introducerii carnetelor de muncă.**

traversându-le întocmai ca legătura unui evantai. Lungi, fără sfârșit, mergând de la Dunăre la Dunăre, mereu în linie curbă și atingând la periferie șase sute de numere, fiecare din cele zece drumuri își păstrează denumirea, deși sunt întretăiate de Căi. Totuși, pentru că populației nu-i place monotonia, a botezat în felul ei porțiunile despărțite de marile artere, ceea ce a dat naștere cartierelor, faimoaselor noastre mahalale: ovreiască, grecească, rusească, țigănească etc. (*Neranțula*)

* În afara construcțiilor de interes public și a reședințelor marilor armatori și cerealiști din zona Centrului, s-a cultivat „stilul vagon”, zugrăvit exemplar de Panait Istrati în „**Țața Minca**” (text reprodus cu ortografia originală):

„O arhitectură datorită imaginației populare a făcut ca jumătate din Brăila să fie zidită după un plan unic și sentimental. Cele zece străzi și bulevarde, perfect curbe și nesfârșite, cari încing miezul orașului, sunt aproape în întregime lipsite de case cu etaj. Fiecare proprietate e dreptunghiulară. Toate își au curtea și grădina lor, cari reprezintă jumătate din suprafața totală a lotului. Cealaltă jumătate, paralelă curții, e ocupată de locuințe, cari se înșiră una după alta, în ordinea următoare:

Întâi, casa de la față, compusă din mai multe încăperi, e și cea mai frumoasă; urmează apoi un șir de odăi, ca vagoanele unui tren, până în fundul curții, și micșorându-și totdeauna confortul și capacitatea. Astfel, se găsesc oriunde camere pentru toate pungile, și poți locui la Brăila pe un bulevard, plățind o chirie de mahala.”

* **Este de la sine înțeles că înotam ca niște pești, fiind copii ai bătrânei Dunări.**

Toți înotam. Dar a înota e puțin spus. Care băiat fricos din Brăila n-a fost ispitit să treacă Dunărea înot, între Catagaț și Ghecet? Și, totuși, ce ispravă nemaipomenită această traversare a apei!

Să străbați fluviul, folosind cele cinci feluri cunoscute de înot: câinește, ca broasca, pluta, voinicește sau călcând apa; să atingi cu piciorul nămolul de pe malul celălalt și să zbucești îndată înapoi, iată ce nu era în stare să facă toată lumea! Iată ce era jinduit de toată lumea și mai ales, în chip nestăvilnit, de mica « toată lumea » ! Și iată de ce în fiecare anotimp brațele îndepărtate și nemiloase ale Dunării îmbrățișau cu predilecție micile trupuri ce li se încredințau cu patimă, - trupurile bieteii « toată mica lume » !

Avea la cheremul ei, de toate felurile: slăbănogi, durdulii, blonzi, bruneți, oacheși. Și ochi mari, și gene lungi, pleoape ce nu mai puteau

Împreună cu Ștefan Gheorghiu, la București, în 1910

* 7 aprilie – articol evocator *Ștefan Grigoriu*, trimis din Cairo și publicat în *România muncitoare*

* iunie - **Împreună cu Ștefan Gheorghiu și cu Ștefan Grigoriu, s-a aflat la conducerea celei mai mari greve din portul Brăila**, îndreptate împotriva introducerii carnetelor de muncă (un fel de regulament de comportare și obligații impus de patroni hamalilor), a arbitrariului și speculei exercitate de vătafi. Greva începuse la 27 mai/ 9 iunie 1910, din inițiativa lui Ștefan Gheorghiu -secretarul sindicatului muncitorilor portuari din țară - și Ștefan Grigoriu – secretarul sindicatelor muncitorilor din portul Brăila. În această zi, cinci mii de hamali defilează în coloane prin oraș. Lor li se adaugă și ceilalți muncitori din oraș, numărul greviștilor ridicându-se la zece mii. Ștefan Gheorghiu și Ștefan Grigoriu sunt arestați. Lipsiți de conducători și constrânși de sărăcie, după 18 zile, greva eșuează, muncitorii reluând lucrul. (Acțiunea romanului *Casa Turinger* se va desfășura pe fundalul acestei greve.)

O placă comemorativă din marmură (25x89 cm), amplasată în 1971 pe clădirea din str. Ștefan cel Mare nr. 582

În această casă a fost sediul sindicatelor muncitorilor din port./ Centrul mișcărilor greviste din Brăila care au avut loc în anul 1910/ la organizarea cărora au participat: Ștefan Gheorghiu, Gheorghe Cristescu, Alecu Constantinescu, Panait Istrati, N. D. Cocea și alți conducători ai mișcării muncitorești - amintește evenimentul.

(Placa fusese instalată, în tentativa de anexare la P.C.R. a mișcării sindicale și socialiste brăilene, cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la crearea P.C.R.!, împreună cu alte două: 1) pe str. Mărășești nr. 17, pe fațada fostului Hotel Weibl (fostă Școala Specială nr. 14,

să se deschidă vreodată la soare, la lumină, la Dunărea răutăcioasă și la frumoasele îndrăgostite care-i așteptau înfiorate la cutare răspântie aleasă de destinul nepăsător.

Aceste trupuri, hrănite cu mămăligă și dorinți fierbinți, erau scoase din fluviu, uneori calde, câteodată vinete și ciopârțite de raci. O mamă cu fața răvășită de disperare, o soră dărâmată de bețivul de bărbatu-său, se aflau întotdeauna pe mal, pentru a reînsufleți cu sărutările lor micuțul cadavru al celui care dăruise Dunării suprema dovadă a dragostei lor.

De asemenea, se întâmpla ca vreun ștregar să scape ca prin minune. Era tras de păr la „a treia apariție la suprafață” și adus la mal, ca un pachet, sub braț. Acolo, un om curajos îl apuca de glezne și-l răsturna îndată cu capul în jos, până ce apa înghițită i se scurgea toată pe nas și pe gură. Atunci, înviat din morți, omulețul nu se dumirea:

- Unde mă aflui? Ce s-a întâmplat? - Erai cât p-aci să treci Dunărea! i se răspundea.

Da, înotam toți. Ne petreceam o parte din viață în apă, bărbații și băieții într-o parte, femeile și fetele la câteva sute de pași de noi. [Neranțula]

Urma Balta Brăilei, a cărei descriere ne aduce în minte nemuritoarea întrebare rablaisiană : *Mais où sont les neiges d`antan ?*

„ Când sălciile se răriră, cerul se arată în toată frumusețea sa nocturnă și întinderi de pământ mari și întunecate se deschiseră în fața noastră. Ne găseam într-un adevărat labirint de canale naturale, mirosind a nămol și a pește...Mare cât pământul, se deschidea nesfârșita întindere a stufărișului, legănată de adierea ușoară și caldă a unui vânt de vară – haosul acesta în care domnesc lupul, vulpea, miriadele de țânțari ; în care cel mai tare, fără nicio opreliște, îl sugrumă pe cel mai slab; unde lipitoarea e iute ca un șarpe ; unde gustoasele mure și strălucitorul nufăr nu sunt atinse decât de adierea vântului și de unde se ridică, în înfiorarea nopților de vară, dumnezeiescul cântec al broaștelor, verzi ca frunza lată pe care stau pitite.” [Codin]

* Grădina Publică - Grădina Împărătească

[În zona dinspre Vadul Schelei ar fi fost **Grădina Pașei**. De aceea, str. Grădinii Publice fusese cunoscută / numită drept **strada Grădinii Împărătești**. La extremitatea sudică, în planul lui Berroczy (1834) găsim proiectată o grădină publică numită **Belvedere** (drept strada căreia i-a dat numele).

S-a numit și se numește **Grădina Mare** pentru a o deosebi de Grădinița - Grădina Mică din centru (azi Piața Traian).

Primăria a avut permanent în grijă amenajarea grădinii (60000 m.p.). În 23 mai 1864, **municipalitatea**, având în vedere „că singura distracție ce pot avea domnii orașani și mulțimea de străini ce se află în acest oraș, în timp de vară, se mărginește numai într-o grădină publică”, **hotărăște să angajeze o fanfară**, deoarece „această grădină n-a fost lipsită de muzică, întotdeauna aflându-se cu permanență în acest oraș regimente militare și acum prin permutarea ștabului în Galați,

fostă Administrația taberelor, astăzi demolată, în spatele fostei Școli nr. 14, azi Corp al Liceului de Artă) – *În această clădire a funcționat sediul sindicatelor muncitorești și al organizației socialiste locale. De aici au fost conduse acțiunile greviste din anii 1919 și 1920 ale muncitorilor din Brăila - , și 2) pe blocul nr. 3 de pe strada Galați, limitrof Bd. Independenței, fost Karl Marx - În acest loc a fost clădirea Casei Poporului, sediul sindicatului muncitorilor din port, în care s-au deschis la 1 ianuarie 1925 cursurile Școlii proletariene « Ștefan Gheorghiu » din Brăila.)*

* Panait Istrati a fost o scurtă perioadă și casier al sindicatului. Raport al polițaiului: „ A sacrificat și meseria sa de zugrav în schimbul unui salariu de 120 lei lunar, ce primește de la sindicat, numai cu scopul de a aduce lumină muncitorilor și a le apăra cauza lor dreaptă”.

* Răspunde la ancheta *Pentru votul universal*, în revista *Viitorul social*, nr. 7-8, alături de C. Dobrogeanu-Gherea, Ovid Densușianu, Mihail Sadoveanu etc.

*Activitate publicistică susținută în presa muncitorească, angajat ca secretar al revistei „România muncitoare” și „Cercul de editură socialistă”.

* Iernile anilor 1909 și 1910 le petrece în Egipt.

1911

* 3 noiembrie - Se internează pentru câteva săptămâni la Sanatoriul de tuberculoși *Filaret* din București: *Mă îngrozesc de încetineala cu care mor cei atinși de această boală și de lunga lor suferință.*

1912

* Secretar al Cercului de editură socialistă. Publică în *Calendarul muncii pe anul 1912* schițele *Calul lui Bălan și Întâi Mai la Cairo.*

* ianuarie - Ultima călătorie în Egipt-Alexandria. Se reîntâlnește cu Ștefan Gheorghiu, venit să-și îngrijească sănătatea. Peripeții dramatice din cauza lipsei banilor.

1913

Trimite din Egipt articole la *România muncitoare*. La îndemnul lui Alecu Constantinescu (vezi mai jos!), ajunge, în a doua tentativă, reușită, la Paris, „în acest oraș mult dorit”, pe 25 decembrie. Cunoștință cu cizmarul Gheorghe Ionescu, care devine prietenie în trei zile grație unei scrisori *de bună recomandare amicală* dată de Alecu Constantinescu. Trei luni de ședere în Orașul Luminilor. *Vizez Cetatea Luminii; Panthéon - geniile Franței; cimitirul Père Lachaise cu istoricul Zid al Federațiilor* (împușcarea a 20000 de comunarzi), Crematoriul, Luvru... Își făgăduiește să revină: *Să învăț limba și să trăiesc în această țară a gândirii generoase.* Va reveni în anul 1920.

1914

* 6 martie - Moartea lui Ștefan Gheorghiu în „Sanatoriul de tuberculoși” de la Filaret. Părăsește Parisul în lacrimi (aprilie).

văduvește de-o bandă militară doi ani deja acum”. Se angajează așadar o „**bandă streină**” care să cânte regulat joia și duminica, de la orele 5.30 d.a. până la 10, cu preț de galbeni 3 1/2 de fiecare cântare sau lei una sută douăsprezece. Fanfara va începe „cântarea de duminică la 24 mai corent.”

În Grădina Publică se organizau serbări câmpenești cu scopuri filantropice. Serbările erau „fără antre”, „cu intrare benevolă”, beneficiind și de muzica fanfarei Regimentului 38 infanterie.

Fanfara concerta în chioșcul metalic, construit din metale dantelate în stilul feroneriei noului stil. Acordurile orchestrei se auzeau dincolo de porțile grădinii. Din repertoriu nu lipsea Strauss, dar nici „Valurile Dunării” de Ivanovici.]

* „**Grădina Publică din Brăila te ajută să-ți închipuiești faimoasele grădini suspendate ale Semiramidei**, fiindcă și ea e suspendată perpendicular pe marginea platoului care domină majestuoasa Dunăre și Delta cu bălțile ei fără pereche.

În întregime împrumuită, înspre oraș, de case boierești, pare a fi fost cândva un parc minunat, rezervat numai bogătaşilor. Dar astăzi, grație afurisitului « regim democratic », care a stricat orice „frumusețe pură”, nimic nu mai este respectat și, de aceea, mai ales în zilele de sărbătoare, aleile grădinii sunt năpădite de mulțimea pestriță a mahalalelor, care aduce odată cu ea pitorescul violent al culorilor, flecărelile iscoditoare și toate mirosurile posibile și inimaginabile într-un cartier de soiul Comorofcei.

Astfel, vrând – nevrând, vechii boieri au trebuit să cedeze locul năvălitorilor neașteptați. Rareori se mai poate vedea încă silueta de mops a cutărui rege al porumbului sau capul albit al armatorului grec, cu fața gravă din pricina averii agonisite, târându-și, și unul și celălalt, picioarele gutoase, pe nisipul fin al aleilor.

Adrian [eroul istratian], fără să fie un rege al porumbului sau un armator grec, alegea ca și ei, pentru plimbarea în Grădină, orele și zilele când era pustie. (Extremele se ating.) Se poate, deci, închipui furia lui, când, de acest 10 Mai patriotic, sosi aci, cam pe la ora cinci, cu « turma » sa, și găsi liniștita grădină ticsită de soldățime și corporațiile muncitorești din oraș. Se trase înapoi speriat, dinaintea valurilor năpraznice de oameni, care se mișcau greoi sub ploaia de confeti și a serpentinelor, urlând, zbătându-se, asudând ca fierarii și mirosind a picioare și subsuori. (...) Și odată ajuns pe terasa bufetului care dădea spre Dunăre, se pironi locului... ” (Mihail)

Privind în depărtare, Adrian văzu **Dobrogea, „muzeu geologic natural”**, cum o numea Vasile Pârvan. Văzu Munții Măcinului, rest din Munții Hercinici, cei mai vechi din Europa, care, în urmă cu 400 de milioane de ani, aveau înălțimea Carpaților de astăzi, întinzându-se departe până-n sudul Angliei, Munții Boemiei și Platoul Central francez aparținând aceluiași masiv. Distinse dealul Pricopanului din vecinătatea localității Măcin și dealul Grecilor cu cel mai înalt vârf din Dobrogea - Țuțuiatu, 467 m, culmile golașe ale Pricopanului și ale Țuțuiatului – de culoarea gri-albastru sunt din granit, alcătuit din trei minerale: cuarț, mică și feldspat. Din acest granit s-au pietruit străzi în Constantinopol sau Marsilia iar în 1972 s-a construit Stadionul Olimpic din München.

1915

* **6/19 martie - apare la Brăila numărul comemorativ al *Tribunei Transporturilor*, organul „Uniunii Sindicale a Muncitorilor de Transport pe apă și uscat din România”, închinat memoriei lui Ștefan Gheorghiu cu prilejul împlinirii unui an de la moartea acestuia** (sfârșit prematur, din cauza tuberculozei în sanatoriul de la Filaret, 6 martie 1914). Era singura figură impunătoare cu care ne putem și noi mândri, singurul revoluționar „nedisciplinat” din turma „social-democrată”, așa-zisă „cu zgardă”. **Număr redactat în întregime de Panait Istrati.** Cuprinde articolele: *Despre Ștefan Gheorghiu cu prilejul împlinirii unui an de la moartea lui și Ștefan Gheorghiu bolnav. În Egipt.* Figura acestuia este prezentă, de asemenea, în *Trecut și Viitor și Casa Thüringer*.

* **13 iunie - Căsătorie cu Enta/Janeta Șt. Gheorghiu, născută Malcos/Maltus (Buletin de căsătorie nr. 439/915, eliberat de Oficiul Stării Civile Brăila), prima soție legitimă a lui Panait Istrati. „Cunoscută agitatoare socialistă”, considerată de poliție o periculoasă „anarhistă”, va fi arestată și condamnată pentru ultragiu în timpul grevei generale a cărușailor și hamalilor din 2-8 august (după căsătorie!), care a avut răsunet în țară și peste hotare, în Bulgaria, de unde Gheorghe Dimitrov trimite salutul muncitorilor bulgari. *Față de augmentarea prețurilor cerealelor, greviștii solicitau și mărirea prețului la încărcare cu 2 lei de vagon.* După 5 zile de grevă, Camera de Comerț a acceptat cererea greviștilor, acordându-le între 2-4 lei de vagon. Anterior, fusese căsătorită „de formă” cu Ștefan Gheorghiu, în urma hotărârii comitetului executiv al Partidului Social-Democrat, pentru a nu mai fi mereu hărțuită de poliție, siguranță și jandarmerie, amenințată cu expulzarea din țară datorită originii sale evreiești.**

* **Locuiește pe Strada Roșiori nr. 430.**

Sătul de stăpâni, împrumută 200 de lei de la C. Dobrogeanu-Gherea, ca să facă o fermă de porci. Cumpără trei scroafe, care-i față 18 purceluși. Ca să-și poată hrăni „numeroasa familie”, muncește ziua ca zugrav. Greutăți bănești.

* Înființează la Brăila o asociație a zugravilor.

* *Menaj infernal și nu numai din cauza ei. Evreică deșteaptă, orator la întrunirile socialiste, dar incapabilă să crească porci (acest fapt constituind unul dintre motivele părăsirii!). Am făcut boacăna cu Janeta, pe care o am pe conștiință. Am părăsit-o mișelește și am venit în Elveția.*

1916

* Iminentă intrare a României în război. Hotărâre de a pleca în Elveția. Lichidează ferma de porci, „familia” sa ajungând între timp la 40 de membri, pe care-i vinde cu 1 leu kilogramul de porc viu. Scutit militar.

* 30 martie - Cu 1500 de lei în buzunar, părăsește țara, îndreptându-se spre Elveția. *Pașaport pe numele Gherasim Panait Istrati, de profesiune zugrav, călătorind în străinătate, pentru cauză de boală – Elveția.* La 23 aprilie, se stabilește în Leysin-Village. Internat în „Sanatorium populaire”, ca tuberculos. Învață limba franceză cu

De aceea, datorită **priveliștii pe care ți-o oferă, Grădina Publică își merita numele de *Belvedere***.

* **Revenit în țară după zece ani, și-a exprimat dorința de a se stabili în Brăila și chiar la Baldovinești. A zăbovit însă prea puțin, dar de fiecare dată colinda locurile trăite** odinioară: Comorofca, str. Ștefan cel Mare (locuise la nr. 330, pe când era elev); la nr. 582, colț cu str. Carantinei (unde fusese sediul Sindicatului muncitorilor din port, al cărui secretar era în timpul grevei din 1910); Fabrica de cuie *Nedelcu Chercea*, situată pe Vadul Rizeriei; str. Zidari nr. 7 unde locuia Samoilă Petrov; Bd. Sf. Maria și str. Grădinii Publice, unde se afla *casa Thüringer (feciior de casă și administrator, de unde pleca deseori cu stăpâna casei, Ana, fosta domnișoară Müller, una dintre fetele tâmplarului din Piața Săracă, după cumpărături); Mihai Bravu 341, unde își va ridica o casuță etc.*

Și, mai ales, **fermecătoarea stradă Grivița, cu pietre colțuroase ce-ți găureau tălpile; nor de praf ce-ți ardea ochii, ciorchine de mahalagii de toate culorile, în fața porților, care-și aruncau epitete; soare urât, cer spălăcit. Salcâmii în floare păreau că ei înșiși se tânguiesc**, unde se aflau Școala Primară „Tudor Vladimirescu”; plăcintăria-simigerie a lui Kir Nicola, *albanezul puturos*, cum îi spuneau vecinii, unde fusese ucenic și îl cunoscuse pe Mihail, și una dintre multele locuințe ieftine, în care sărăcia o aducea pe mama sa, situată *alături de Kir Nicola, două numere mai încolo*.

Ajungea în Carachioi și Cetățuie, fiind adesea văzut în Grădina Publică sau pe strada Regală, în fața cinematografului Comunal (actualul TMF), spărgând semințe. Cinematograful era limitrof farmaciei Berechet (astăzi, intrarea actorilor), care îi dădea medicamente gratis.

„Când mă plimbam prin «Carachioi» ori prin «Cetățuie», descrisă în *Chira*, îmi închipuiam că sunt pe malurile Bosforului, cunoscut din gravuri și atât de arzător dorit. Greci visători și berbanți, turci cu fețe severe, cadâne indolente, sfoase, privind printre uluci și gata să-și coboare vâlul aruncat pe creștet, grecoaice sprâncenate, melancolice, lascive și atât de seducătoare, că uitai de Dumnezeu și adorai iadul. În Carachioi sau în Cetățuie - unde turcii sunt majoritatea - alungă mahalaua Brăilei pe orice tânără îndrăgostită, care se arată prea neastâmpărată:

- La « Karakioi », la « Cetățuie », paceauro, dacă ai mâncărime !
i se spunea. [...]

Una din aceste mahalale, pe care n-o călcasem niciodată, se chema **Șanțul**, și care-i o parte din strada **Unirii**. Nume fatidic! Fiindcă **Șanțul** este o adevărată groapă pentru femeia care aleargă aici ca să-și dea tinerețea ca hrană pântecului pofticios al acestui port dunărean (...) Aici se afla, în vechime, Șanțul care apăra cetatea în vremea turcilor. Devenită stradă, în urma dezvoltării moderne a Brăilei, șanțul de odinioară a fost numit *strada Unirii*.

Dar de ce populația n-a păstrat denumirea de *Șanț*, decât porțiunii de stradă unde noaptea ard sute de felinare roșii? Ne-o explică un cântec deocheat de pe vremuri:

dicționarul. Zugrăvește vilele din sat și sanatoriul, câștigându-și cu dificultate existența.

Martie 1917-1918

Itinerar elvețian: 1) Lausanne - Azilul de noapte, a cărui ștampilă pe pașaport -16-17 martie 1917 - îi atrage stigmatul de vagabond; 2) Vallé de l'Orbe; 3) Geneva. *Zece meserii mă strivesc pe rând* – servitor, muncitor la terasamente, la uzina de muniții *Picard Pictet* din Geneva, defrișări de păduri, lucrător zugrav de-a lungul cantoanelor elvețiene, conductor de tractor pe arătură în cantonul Valais, garajist. Se luptă cu boala și mizeria. I se acordă o mică pensie de către Comitetul pentru ajutorarea românilor din străinătate. Numeroase demersuri scrise la Legația României de la Berna pentru a fi ajutat bănește și repatriat. Bolnav, internat, la sfârșitul anului 1918, în Sanatoriul *Sylvana-sur-Lausanne*, pe cheltuiala „Crucii roșii” americane.

1919

* **ianuarie** – Tovarășul de suferință din sanatoriu, scriitorul elvețian *Josué Jéhouda*, îi recomandă opera lui *Romain Rolland*, un guru al pacifismului european, autor al eseului antirăzboinic *Au dessus de la mêlée (Deasupra învălmășelii)*, apărut în 1914. Luni de lecturi pasionate, Istrati regăsindu-se în ideile umanitariste și pacifiste din opera acestuia, care-i restabilesc echilibrul pierdut.

* 19 martie - Trimite lui *Romain Rolland* o scrisoare-confesiune de 20 de pagini la Hotelul din *Interlaken*, dar i se înapoiază cu mențiunea *Plecat fără adresă*.

* **8/21 aprilie - Moartea mamei sale, în vârsta de 65 de ani**, chinuită de boală și de absența feciorului, despre a cărui soartă nu mai știa nimic de trei ani, din cauza războiului. Agonia i-a fost lungă. I-a strigat numele până-n ultima clipă. Totală prăbușire morală. Rezistă, citind opera lui *Rolland*.

* iunie-octombrie - Angajat în administrația ziarului *La Feuille* din Geneva (al doilea expeditor al gazetei), unde va publica trei articole, primele în limba franceză: *Tolstoïsme ou Bolchevisme?*; *Lettre ouverte d'un ouvrier à Henri Barbusse* și *Un cannibal*.

1920

* martie - Părăsește Elveția cu direcția Paris. Revedere cu *Gheorghe Ionescu*.

* noiembrie. Se stabilește la Nisa.

Pe Șanț, craiule, pe Șanț,
Unde intri cu un sfanț;
Câinii și cățelele
Își înnod belele.”
[Neranțula]

* În „Chira Chiralina”, dar și în alte scrieri istratiene, apar cartierele Cetățuia și Carachioi. Tatăl și fiul mai mare (...) erau amândoi caretași, cei mai meșteri și mai căutați din tot ținutul; și atelierul lor se găsea în partea opusă a orașului, în cartierul Karakioi, în vreme ce noi locuiam în Cetățuie. Între noi și ei se întindea tot orașul. Casa din Karakioi era a tatălui meu. (...) În Cetățuie eram la mama. (...) Casa era așezată în fundul unei vaste curți împrejmuțată cu ziduri. Unele ferestre dădeau către această curte iar altele, înapoi, erau suspendate deasupra platoului care domina portul. Nu puteai pătrunde în casă decât prin unica intrare din față, dar pentru a fugi, de ! musafirii făceau mai puține nazuri, și dacă povârnișul platoului ar putea vorbi, câți inși n-a văzut el căutând scăpare pe acolo! (...) Afară era ziuă. Cărbunarii turci, cu samarul în spinare și cu bastonul ascuțit sub braț, mergeau spre port la lucru.

Pentru clarificarea toponimelor să-i dăm cuvântul celui dintâi monografist al Brăilei, ziaristul Nae A. Vasilescu, 1906:

Carachiu. Partea de oraș ce se întinde de la Palatul Administrativ spre Dunăre, pe prelungirea stradei Călărăși, până la Bulevardul Cuza. Populația acestui cartier este compusă în cea mai mare parte din greci. S-ar putea zice pe drept cuvânt cartierul Elen sau cartierul Marinarilor. I se mai spunea și Ulița calimerească, pentru că toată ziua auzea salutul „Cali mera”, adică „Bună ziua”.

Numele de Carachiu este de origine turcă și este compus din două cuvinte, **Cara – chioi** ceea ce însemnează **Sat – negru** (cara = negru și **chioi** = sat) și s-a zis acestei părți de oraș Carachiu, pentru că aici se întâmplau cele mai dese incidente sângeroase și chiar crime.

Însăși autoritățile administrative, după vremuri, se găseau în imposibilitatea de a pune ordine în acest cartier, unde se oploșeau toți pirații, contrabandiștii și chiar criminalii. În Carachiu nimeni nu pătrundea noaptea și locuitorii pacinici treceau cu teamă, chiar prin împrejurimile acestui cartier. Se povestește că polițistul Costache Bacalbașa și cu Mitu Dorobanțul erau singurii, cari când intrau în Carachiu se făcea liniște, chiar dacă toți grecii ar fi fost în fierbere. La numele Bacalbașa, toți criminalii oploșiți în acest cartier tremurau. Vestitul Mitu Dorobanțul le venise de hac palicarilor. Sistemul întrebuițat de fostul polițaiu, pentru a aduce liniștea în cartier, era următorul: individul acuzat de scandal, bătae, înjunghiere, afară de darea lui în judecată, era preumblat în oraș, bătându-se tarabana la răspântii de strade, în piețe, în părțile unde orașul era mai populat, acolo convoiul se oprea, și Mitu Dorobanțul aplica inculpatului lovituri cu nuiua sau biciul pe părțile moi.

Tarabana suna, lumea se aduna, iar inculpatul era obligat să

1921

* Fără lucru, mizerie crâncenă, sănătatea și moralul, proaste.

* în noaptea lui 1 ianuarie – scrie confesiunea *Ultimele cuvinte*, adresată, dar netrimisă, lui R. Rolland.

* 3 ianuarie – tentativă de sinucidere în Parcul Albert I, lângă „ Monumentul Centaurului”, cu fața spre Mediterana iubită, din Nisa: *Sătul de cei 25 de ani de luptă cu viața, încerc să mă omor...M-am servit de un brici* (pentru a-și tăia beregata). Internat în spitalul *Saint-Roch*. Scrisoarea din 1919 îi parvine lui Rolland prin *L'Humanité*.

* 15 martie – Prima scrisoare de la Romain Rolland (începutul corespondenței).

* Fotograf ambulant pe Promenade des Anglais.

Neavând autorizație, este amendat și închis de patru ori, făcând 12 zile închisoare la *Maison Celulaire*. Lângă aparatul de fotografiat avea un panou cu diferite mostre la minut, precum și indicația publicitară : *Photo plein air Silhouettes – P. Istrati, 2 rue Massèna – Les photos son livrables, le lendemain de la pose – Prière d'attendre l'opérateur... Iată și formulele cu care acosta clienții: Des photos, Monsieur ! 15 francs douzaine ! Deux positions différentes!; Messieurs, Mesdames! des belles photos, 8 francs les six!*

* Primele încercări literare, scrise direct în franceză: *Une rencontre* și *Pendant la traversée* (26 martie și 6 aprilie). Răspuns favorabil din partea lui Romain Rolland: *Ai darul de a scrie, în nu importă care limbă.*

* 23 martie – apare în *L'Humanité Dimanche* schița *Nicolai Tziganou*, cu greșeli, care-l nemulțumesc. Solicită lui Romain Rolland ajutorul unei *mâini franceze prietene*, care să-i revadă manuscrisul [Romain Rolland îi va corecta primul capitol din *Chira*. A doua *mână franceză* propusă de Romain Rolland, Jean-Richard Bloch. A treia, Jacques Robert France, care și-a dat sufletul, corectând ultima mea carte, cu spatele pe piept. Apoi, de Philippe Neel, Jean Desthieux și Marcel Martinet.]

* 9 mai - Părăsește Nisa, colindând cu aparatul de fotografiat timp de 8 luni de zile zeci de sate din Alpii Maritimi.

* 10 mai – Enta Gherasim Istrati divorțează, după 5 ani de la plecarea lui Panait Istrati în Elveția! (sentința Tribunalului de Prahova, secția a 3-a).

* 22 decembrie - Revine la Nisa, locuind pe str. Massèna nr. 2; reia corespondența cu Rolland, câștigând zilnic ca fotograf ambulant

zică după fiecare lovitură: „**cine face ca mine ca mine să pățească**”.

Cetățuia se întinde între Bulevardul Cuza, strada Schelei (azi, Vadul Schelei, în prelungirea Fortificației - n.n. I.M.) și Bulevardul Sfânta Maria.

I s-a dat acest nume pentru că în timpul stăpânirii turcești era acolo partea de oraș fortificată, cetatea. Dovada evidentă a cetății, sunt urmele subterane, care există și astăzi. Una dintre aceste subterane începe din strada Citadelei, având două ramificații: prima care ajunge în Bulevard, trecând pe sub Școala de băieți nr.4 și a doua care se prelungește în Bulevardul Sfânta Maria. O altă subterană, a cărei lungime se povestește a fi de câțiva kilometri, începe din strada Cazărmei, colț cu strada Citadelei.

Gura de intrare a acestor ascunzători se vedea încă până la anul 1888, când avea și o poartă de fier. Astăzi, pe aceste locuri sunt construite clădiri. Gura de eșire a uneia din aceste ascunzători, după cum se povestește, s-ar fi aflat la facerea prelungirii Bulevardului Carol, de la strada Călărași. Ar fi și explicabil ca aceste ascunzători, cari aveau intrarea în cartierul Cetățuei, să aibă o eșire care nu poate fi într-un loc mai bun decât la o extremitate, cu totul opusă, ce se termină în câmp și în apropiere de Dunăre.

Ceea ce întărește credința că subteranele traversează orașul este și faptul că la mai multe din proprietățile noi, când s-au săpat temelile, s-a dat peste aceste bolte. (Nae A. Vasilescu, 1906).

De pe malul puțin ridicat al Grădinei Publice privind la acest cartier, denumit pe lângă **cetățuia și cartierul turcesc**, vei vedea case în majoritatea lor cu ceva specific. Gardurile, de lemn sau de zid, ulucite, cum li se mai spune. Casele n-au geamuri la subsol, deși sunt foarte ridicate de la pământ, așa că un om înalt, ridicând mâna în sus, cu greu cred că ar atinge partea de jos a geamurilor de la odăi. Geamurile de la camere sunt mici, iar camerele și curțile tot așa. Curțile mici sunt pietruite cu piatră de râu, bolovani și cu rigolă spre poartă. Ieșirea rigolei pe sub poartă este singurul loc pe unde un curios bizar ar putea să încerce să comită indiscreția să vadă ce-i în curte. (Vasile M. Sassu)

* [Fortificațiile fostei cetăți turcești au fost demolate din temelii, nerămânând la suprafața solului decât o „poternă” cu zidul ei de susținere a malului, indicată și în planul lui Berroczy, care se afla la scările de la faleza Grădini Publice. Francezul poterne definește „o poartă secretă a fortificațiilor castelului care dădea spre șanțul împrejmuitor”.

PLANUL CETĂȚII BRAȘOV (1799)
desenat de elipsor de sat, majoritatea, Johann von Veratti

În anul 1965, odată cu amenajarea malului dinspre faleză, zidul a fost reparat în partea superioară iar gura tunelului a fost astupată, „poterna” nemaifiind accesibilă vizitatorilor.

A mai rămas, de asemenea, o hrubă boltită pe strada Cetății nr. 43. Dacă „poterna” reprezenta gura tunelului, hruba reprezintă un

60-100 de franci. Din 29 decembrie se strică vremea: *Sunt tare nenorocit din cauza lipsei de bani.*

1922

* 18 ianuarie – Rolland îi cere să scrie: *N-aștept de la dumneata scrisori exaltate, ci opera.* Retras în mai la Hautil-sur-Triel, lângă Paris, vila „Les Pommiers”, cu sprijinul bănesc al lui Gheorghe Ionescu (150 franci, lunar), termină primul manuscris, de 406 pagini, expedit la 4 septembrie lui Romain Rolland, cuprinzând: *Oncle Anghel* (prima parte), *Sotir*, *Kir Nicolas* și *Mikhail*.

* 24 septembrie - Romain Rolland – *Am citit, prevederile sunt confirmate... Această operă se va impune datorită forței inimii. Se va impune – poate și în Franța sau mai întâi prin Franța – în mod hotărât, însă în Europa.*

* 14 mai - Apare în *L'Humanité* articolul *Pour Christian Rakovski*.

* 25 octombrie - Prima vizită la reședința lui Rolland din Ville-neuve (vila Olga): *În cincisprezece zile am trăit cât în cincisprezece ani.*

În subsolul din Rue du Colisée nr. 24, unde a scris Chira Chiralina. Pe pereții camerei, gravuri ale lui Frans Masereel, inspirate din opera istratiană.

Într-o dedicație din 1927 către Nicu Constantinescu, pe o fotografie din această epocă, citim: *Acelora care vor crede că ăsta e „cabinetul” meu de lucru, spune-le că nu e decât beciul lui Ionescu, de care să mă ferească Sfântu, că umezeala lui m-a trimis la Sanatoriu.*

* 7 noiembrie - Întors la Paris, scrie în subsolul lui Ionescu din Rue du Colisée nr. 24, *Stavro* și *Kyra Kyralina*, expediindu-le la Villeneuve pe 13 și 22 decembrie, cu dedicația: *À Romain Rolland...*

* 23 decembrie - Răspunsul lui Romain Rolland: *Nu pot să mai aștept, după ce am devorat Kyra Kyralina, la miezul nopții. E formidabilă.*

1923

* Scrie *Codine* și *Acceptation*, trimițându-i-le lui Romain Rolland în 9 februarie. Pleacă la Nisa cu Gheorghe Ionescu.

* Vara anului 1923. Cunoaște în trenul de Paris-Nisa și se îndrăgostește fulgerător de **Anna Munsch**, o croitoreasă alsaciană, *prima femeie prietenă, cea mai puternică pasiune din viața mea, smulsă bărbatului ei, în Nisa, cu cuțitul în mână, primejduindu-mi viața.* S-au căsătorit un an mai târziu (8 iulie 1924), la primăria arondismentului 8 din Paris: martor - poetul Pierre-Jean Jouve. Menaj agitat din lipsă de bani.

* Fotograf ambulant în Normandie.

fragment de tunel, fiind cunoscută sub numele de „pulberăria” sau „ierbăria nouă”. Hruba este bine conservată pe o lungime de 54 m având o lățime de 6,75 m cu o puternică boltă cu înălțimea în centru de 4,75 m.

Hruba stârnea admirația și, mai ales, fantezia călinesciană, pentru care fragmentul merită să fie citat integral: „E o subterană grandioasă, în chipul unei jumătăți de cilindru, tăiat în lung și așezat așa fel încât formează un salon infinit cu boltă în bute. Pereții, care fac una cu bolta, sunt de zid masiv, sprijiniți la distanțe egale de nervure de zidărie. Din loc în loc răsufători ies la suprafața solului. Galerile acestea care aveau 12 km lungime, sunt așa de largi, încât un regiment de cavalerie poate trece în voie prin ele. Turcii le străbăteau călare. S-au găsit acolo, după spusele oamenilor mai în vârstă, schelete de ostași cu armuri turcești. Puține lucruri mai mărețe decât această absurdă galerie subpământeană s-au văzut”.

Acest „fragment de catacombă” a avut însă funcționalitate precisă, fiind **pulberăria sau ierbăria cetății**, care, la sugestia căpitanului inginer rus Vladimir de Blarenburg din 1833 urma să devină „cea mai sigură închisoare din Valahia, în ea putând locui 200-250 „vinoși”. **Documentul o numea, simplu, pogrif, adică hruba.**

Folosită ca depozit de vinuri, inaccesibilă ca atare vizitatorilor, ar putea deveni un punct de atracție turistică, incluzând și alte dovezi ale ocupației otomane.

Dacă aceste relicve sunt necunoscute marelui public, **există însă o realitate cu care venim zilnic în contact, câteva nume de străzi – Cetățuii, Fortificației, Citadelei – situate pe locul ocupat odinioară de cetate, cărora li se adaugă pe linia vechiului zid al cetății (azi Bd. Cuza), încă două: Bateriei și Bastionului.**

Pe locul vechiului zid al cetății, planul lui G. Riniev din 1830 proiecta un mare bulevard de centură în formă de arc de cerc. Același

Panait Istrati împreună cu cea de-a doua soție, Anna Munsch

Panait Istrati cu Anna Munsch și Alecu Constantinescu (Paris, probabil 1925)

Alecu Constantinescu, militant socialist, cunoscut de Istrati în 1909. Unul dintre conducătorii marii greve din 1910.

„Singurul om care înțelege prietenia la fel ca mine și pe care îl iubesc și prețuiesc din adâncul sufletului meu rănit, fu Alecu Constantinescu. De meserie tapițer, trăise vreo cinci ani la Paris și, grație sensibilității, culturii și darurilor sale oratorice, devenise singurul militant socialist cu înrăurire asupra mea”.

Tot Alecu Constantinescu este cel care l-a determinat, în 1913, să plece în Franța : „Dar, pentru Dumnezeu, ai milă și nu-ți mai bate joc în halul ăsta de viață. Ai o sumedenie de calități, care se cer desăvârșite. Și, pentru asta, nu-ți vor fi de folos nici Egiptul, nici Siria și Grecia ta, decăzută. Trebuie să cunoști Apusul. Trebuie să te căznești să înveți o mare limbă occidentală, măcar una dacă nu poți mai multe. Și pentru că felul tău de a fi se împacă de minune cu cultura franceză și libertățile de acolo, uite, ai să pleci chiar în astă seară la Paris.”

* *Revista Europe, numărul din 15 august-15 septembrie (19000 exemplare) publică Kyra Kyralina, prefațată de Romain Rolland : Un Gorki balcanic. „Debutul” îl surprinde la Saint-Malo doar cu 15 franci în buzunar, în timp ce întreținerea sa și*

bulevard este prevăzut și de Berroczyń în 1834, care ortografiază cuvântul, pe amplasamentul vechiului zid, cu majuscule distanțate **BOULEVARD**, după care urma firesc șanțul cetății notat cu minuscule: **Fosse de la ville**.

În limba franceză, înseamnă „pământ bătătorit al unei întărituri (al unui meterez); teren ocupat de un bastion sau de o curtină”, sens care acoperă în totalitate realitatea zidului cetății Ibrail. De la acest sens primar s-a ajuns la cel de **stradă largă plantată cu arbori**, cu specificația că **primele bulevarde din Occident** (dar și cel la care ne referim) **s-au ridicat inițial pe amplasamentul vechilor metereze**.

Urma firesc, după cum am spus, șanțul cetății, cu misiunea de apărare. Urme din el, spun martorii, mai puteau fi văzute la sfârșitul secolului al XIX-lea în zona bisericii „Sf. Maria” – strada Carantinei. În memoria locuitorilor stăruia vie amintirea șanțului, **denumirea de strada Șanțului circulând în paralel cu cea de strada Unirii, dubletul Cuza-Unirii înlocuindu-l pe cel militar: bulevard** (cu sensul originar) – **șanț**.

Denumirea de **stradă a Șanțului** va rămâne însă veșnică prin romanul „**Neranțula**” al lui Panait Istrati. Opera purta în ediția originală de la Grasset, din 1927, titlul „**Le refrain de la fosse – Nerantsoula**”. În roman, porțiunea dintre străzile Victoriei și Galați unde noaptea ard sute de felinare... roșii, se numea „Șanț”.

După zid (*bulevard*) și șanț (*la fosse*), fortificația se încheia printr-un taluz, o pantă domoală și uniformă. „**Taluzul fortificației**” se cheamă în limba franceză „**glacis**”, pronunțat „**glasi**”. Iată deci de ce, inițial, s-a numit „**Glasis**” viitorul bulevard „**Carol**”, astăzi Bulevardul Independenței.

Strada Glasisului (nume motivat, „taluz al fortificației”) devine în 1885 „**bulevardul Carol I**”, arteră principală a orașului descrisă în toată măreția ei de către Panait Istrati, împătimitul de Brăila, în romanul „**La maison Thüringer**” (Ed. Rieder, Paris, 1933), printr-o comparație de toată frumusețea, care explică și denumirea de **Ulița Largă**, cum s-a numit multă vreme: *bulevardul acesta e poate unic în lume, prin masa de aer, de cer și de spațiu pe care o cuprinde. Larg cât Câmpiile Elyzee din Paris și încă pe atâta de lung, el e format din două nesfârșite șiraguri de căsuțe, aproape nici una cu etaj pe atunci, dar având fiecare fizionomia ei proprie, gâteala ei, zorzoanele ei...*

Voievodul Limbii Române, Fănuș Neagu, în 1984, cu prilejul centenarului lui Panait Istrati, când „lumea cultă și nobilă venea să-l omagieze în Brăila natală”, se întreba retoric: **De ce nici o uliță din județ – acest județ al vișinilor, caișilor și pepenilor – nu poartă numele lui Panait Istrati?** Sarcasmul avea o bază reală – avem o stradă a Vișinului și o alta a Caisului și, dacă nu se schimbă mentalitatea, probabil vom avea în curând și una a Pepenelui.

„Panait Istrati” deschidea lista celor aproape o sută de personalități care „și așteaptă rândul” spre a li se eterniza memoria în cuprinsul orașului Brăila.

În același context, eu însumi **propusesem ca Bd. Sulina** (în portul imortalizat de Jean Bart nu există o stradă cu numele Brăilei!),

a Annei Munsch costa de patru ori suma aceasta. Încasează primele drepturi de „autor francez”: avans - 250 franci în iulie; 210 franci la poste-restant.

* septembrie - Reîntoarcere la Paris. Zugrav la Liceul Saint-Louis din Bulevardul Saint-Germain. 10 ore zilnic pe-o scară de 8 metri pentru 32,50 franci. Sănătate precară.

* octombrie - Scrie *Moartea lui Moș Anghel*.

* decembrie - Semnează primul contract cu editura *Rieder*.

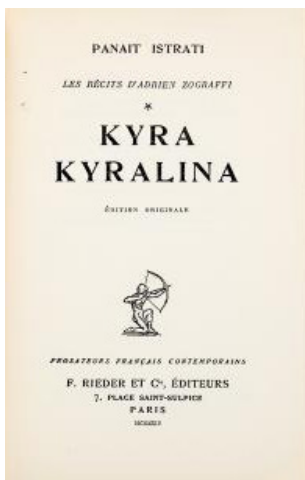
1924

* ianuarie-martie - Din nou fotograf ambulant, muncind 16 ore pe zi. Scrie *Cosma*.

* 15 februarie - Extrase din *Oncle Anghel* în *Europe*

* mai - Apare *Kyra Kyralina* în volum la editura *Rieder*, colecția *Prozatori francezi contemporani: Succes fără precedent*. Editura Rieder trimite în librăriile bucureștene 2000 de exemplare din *Kyra Kyralina*, care se epuizează într-un timp record.

* *Codine* publicat în *Revue Européenne*. Prietenie și corespondență cu scriitorul suedez Ernst Bendz.

„scurtul bulevard al Maicii Domnului, care, la Brăila, duce de la biserica cu același nume la Grădina Publică” (așa cum aflăm din prima frază a romanului *Chira Chiralina*), **să devină „Bd. Panait Istrati”**. Era un spațiu străbătut adesea de Panait Istrati și de Adrian Zograffi, *alter ego*-ul scriitorului. Răspunsul secției de propagandă a fost negativ.

Am reluat propunerea în martie 1990 pe prima pagină a ziarului „*Libertatea*”, rămânând la ideea că „Panait Istrati” ar fi sunat mai frumos decât „Independenței”. „Opinia” se intitula „**Pentru un bulevard Panait Istrati**”.

Între timp, s-a atribuit numele lui Panait Istrati unui liceu, Bibliotecii Județene și s-a înălțat în Grădina Publică un bust de Oscar Han. În anul centenarului nașterii s-a inaugurat tot aici o expoziție memorială iar la Baldovinești un alt punct muzeistic - „Casa lui Moș Dumitru”.

Nu există încă o stradă cu numele său. Revendicăm aceasta nu numai din patriotism local, cum s-ar putea crede, ci pentru că opera sa se leagă intim de Brăila.

Azi, când numele acestui pionier al demascării stalinismului și-a dovedit vocația de profet european, când se împlinesc 55 de ani de la stingerea sa, se cuvine să infirmăm proverbul „nimeni nu este profet în propria lui țară”, atribuind numele său, etern viu prin mesajul umanist al operei intrate în universalitate, bulevardului K.Marx, de numele căruia se leagă doar o ideologie defunctă.

N-a fost să fie! Dacă ar fi fost „Panait Istrati”, acest „Champs Elysées

brăilean”, zugrăvit de Istrati însuși în accente de odă, ar fi fost popularizat în întreaga lume. S-a ajuns însă, în 1990, la propunerea noastră din 1984 și *Bd. Sf. Maria / Maica Domnului / Regina Maria / Sulina a devenit „Bd. Panait Istrati”*.

* **Piețele cu rol alimentar** au urmat un plan de sistematizare extrem de judicios, fiind amplasate inițial la întretărirea Bulevardului Glasis, azi Independenței, cu principalele străzi radiale: *Sf. Spiridon* cu Silistra, azi Călărași; *Mare* cu București, azi 1 Decembrie 1918 și *Mică* - cu Iași, azi Galați. Odată cu extinderea perimetrului orașului, iau naștere, la întretărirea Griviței, Mihai Bravu și Roșiori cu străzile radiale, alte cinci piețe: *Concordia* cu Călărași, *Luminii* cu Sf. Constantin (azi Brainconf înghițind străduța dinspre Călărași), *Poporului* cu strada 1 Decembrie 1918, delimitată de străduțele paralele Dogari și Piața Poporului – Halele Centrale, *Speranței* cu Eremia Grigorescu și *Nordului* cu strada Galați.

„Cea mai principală”, după cum nota Nae A. Vasilescu, a fost

Se stabilește temporar (4 luni) la Masevaux (Alsacia).

* Întâlnire la Nisa, în timp ce rătăcea cu aparatul de fotografiat pe Promenade des Anglais, cu Iacob Rosenthal, directorul marilor ziare democratice, *Dimineața și Adevărul*, unde debutase strălucit acum douăzeci de ani. Începe colaborarea la *Adevărul literar și artistic* cu povestirile *Pescuitorul de bureți și Sotir*, scrise direct în românește.

* Apare *Kira Kiralina* în limba română la editura *Adevărul*. Scrie evocarea *Samoilă Petrov*.

* Activitate publicistică la *Adevărul literar și artistic* și *Omul liber*.

* 31 august-7 septembrie - Criticul H. Sanielevici publică în *Adevărul literar și artistic* studiul: *Clasicismul proletariatului – Panait Istrati*.

* octombrie - *Oncle Anghel* în librării, tot la Rieder.

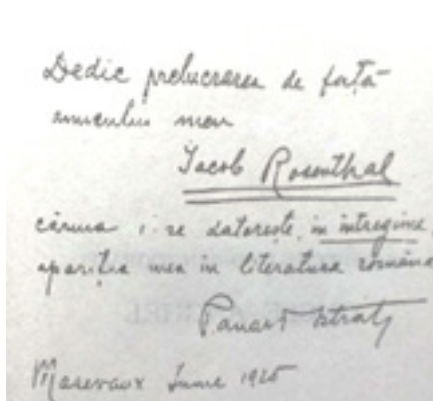
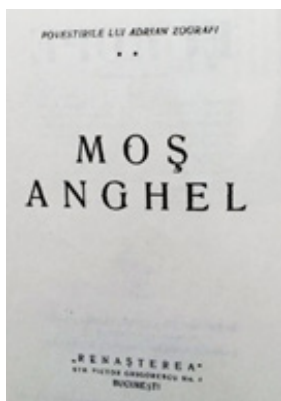
Primele neînțelegeri cu Anna Munsch. Sederi cu întreruperi la Paris și Nisa. Prietenie cu Jean-Richard Bloch, Léon Bazalgette, Joseph Kessel, Frédéric Lefèvre, Jacques Robert France și Frans Masereel.

* 5-19 octombrie - Apare *Sotir* în *Adevărul literar și artistic*.

1925

* I se atribuie *Le Prix sans nom*, pentru *Kyra Kiralina* și *Oncle Anghel*.

* 10 martie - înființează cu J. Rosenthal editura *Renașterea*, care avea ca prim obiectiv publicarea operelor lui Istrati, „mare literat român ale cărui scrieri mai sunt, încă și astăzi, aproape cu totul necunoscute”. Aici tipărește în românește volumele *Trecut și viitor* (8000 exemplare) și *Moș Anghel* (tradus de autor).

Piața Mare, înființată prin 1850. S-a numit mai târziu Piața București și, ulterior, până la dispariția ei în anul 1950, Piața Regală/Piața Regele Ferdinand I.

A doua piață înființată în același timp, *Piața Mică*, s-a numit și *Piața Săracă* (datorită sărăciei de produse față de Piața Mare) sau Piața Galați. Deși dispărută odată cu ridicarea Blocului Turn, primul de acest gen din Brăila, de mare risc seismic, consolidat în ultimul timp, din spațiul ocupat odinioară a mai rămas un scuar, în continuarea blocului turn. Un alt scuar simetric era vizavi. Acolo vom da peste o placă amplasată pe Blocul nr. 3 cu următorul text: *În acest loc a fost clădirea Casei Poporului, sediul sindicatului muncitorilor, în care s-au deschis la 1 ianuarie 1925 cursurile Școlii Proletariene „Ștefan Gheorghiu” din Brăila.*

Ulterior, numele de Săracă a fost transferat Pieței Nordului, piața brăilițenilor pe care comuniștii au înnoțit-o, dându-i numele de „23 August”.

În anul 1886, „în locul maghernițelor, șandramalelor, barăcilor și tarabelor din scânduri”, după cum nota același monografist, „s-au construit prăvălii din zid pentru vândut carne, zarzavat, fructe, pâine, brânzeturi, având și locuri deschise pentru vânzătorii și precupeții de păsări, ouă, unt, brânză; pentru femei care vând albituri și țesături de casă sau rădăcini aromate și mirositoare, servind de leacuri și descântece”.

În Piața Regală, „de cum se face ziuă și până în prânz, un furnicar complex de oameni mișună, în sus și în jos, în zgomotele, râsul, invitațiile și îndemnul vânzătorilor de a face pe trecător să cumpere”. În cele două piețe (Mare și Mică) este concentrată întreaga alimentație a orașului.

Cum arăta Piața Mare, unde Adrian o însoțea pe Ana, aflăm și din romanul „Casa Thüringer”.

„În epoca aceea, cam pe la 1900, **Piața Mare din Brăila** oferea un spectacol demn de penelul unui pictor și de avântul liric al unui poet. Nu produsele meritau acest omagiu, ci vânzătorii sau mai curând vânzătoarele.

Țărance, toate. Bătrânoare, cu umerii obrajilor încă frumoși, cu privirea ștrengărească, gata să te iscodească, și cu buzele încrețite și țuguiate, ușor pornite spre laudă, dar și pe ocară. Tinere măritate, cu frumoși sâni, doldora de lapte, scoși la lumina zilei și vârâți în gura lacomă a unui prunc. Acestea aveau ochi reci și răutăcioși, gonind privirile indiscrete. Se mai aflau codane cu fețe rușinoase, cu căutătura drăcoasă și cu părul îmbâcsit de unt-de-migdale parfumat cu mosc.

Vara, fustele lor, bluzele, șorțurile, testemelele semănau cu un câmp acoperit cu flori. Marfa - ouă, unt, brânză, smântână sau trufandale, fructe, zarzavat – se întindea chiar pe pavajul pieței și era oferită publicului într-un vârtej de gesturi și țipete desperate care te amețeau. Fiecare își striga clienții și își făcea pomelnicul mărfii, amestecând cuvinte deopotrivă de dezmiertătoare, și petrecându-te cu un iureș de sudălmii, dacă cumva gustai din unt ori din smântână și plecai strâmbând din nas”. Iată deci o descriere nu doar pitorească, ci și cu valoare de document etnografic.

* 25 martie 1925-3 sept. 1926 - corespondență cu Georg Brandes

* 15 aprilie - apare în *Europe: Spilca, le moine*

* 25 august - sosește la București. **Revenit în patrie, după zece ani, însoțit de Anna Munsch.** Itinerar: București, Ploiești, Galați, Iași. La Brăila, **pelerinaj la mormântul mamei – aproape inexistent, o groapă prăbușită... prăbușite de asemenea atâtea prietenii, speranțe** [la 21 septembrie, solicită Primăriei (nr. 20564/9 oct. 1925, Dosar nr. 37) să i se acorde „un loc de veci” la Cimitirul Sf. Maria, unde să fie depuse rămășițele pământești ale mamei sale și chiar să fie înhumat el însuși. Cererea i se aprobă, prin cedare gratuită (Decizia nr. 37/15 oct. 1925)].

* **Reîntâlnire cu Moș Dumitru, care asurzise, la Baldovinești.** Îl aduce la Brăila, unde-i cumpără „un costum de haine noi, ghete, baston și pălărie”.

Cu moș Dumitru la Baldovinești, după mulsul vacii

*Bilili în horă, alături de Moș Dumitru.
Fotografia scriitorului*

* La sfârșitul secolului al XIX-lea, se numea **Școala de băieți nr. 3 Tudor Vladimirescu**. Aici, a absolvit, în 6 ani (1891-1897, rămânând de două ori repetent în clasa I), ciclul primar micul Panait Istrati, având ca învățător din 1893, pe directorul Petre Moiescu. Rămăsese de două ori repetent, nu atât din lipsa aptitudinilor, cât nefrecventării cursurilor: „Dumnezeu să mă ierte, dar știința instrucțiunii publice n-a descoperit încă mijlocul de-a face cartea dragă copilului”.

Nu mi-a fost dragă deloc școala, pentru care am avut aptitudini mediocre, afară de-o singură materie, citirea, unde totdeauna am fost prețuit cu nota cea mai mare. Domnul Moiescu, prin bunătatea căruia am fost în stare să termin cele patru clase primare, se încapățâna să vadă în mine un element de viitor și mă punea să citesc în fața tuturor inspectorilor școlari. Dumnezeu să-l odihnească la dreapta lui! Iertate să-i fie păcatele, că mult a iubit! Lui îi datoresc scrisul și cititul, singurele materii la care am fost atunci neîntrecut. Dacă n-ar fi fost el, aș fi sfârșit-o poate într-o casă de corecție.

În clasele I-III, fusese promovată al șaptelea din 44 elevi iar în clasa a IV-a, al 13-lea din 54 de elevi: conduita - 7, atențiunea - slabă, silința - mulțumitoare.

Citim în *La stăpân*:

„Împlinisem treisprezece ani, când, în cancelaria Școalei nr. 3 din Brăila, domnul director Moiescu, înmânând mamei certificatul meu de absolvire a patru clase primare, o întrebă:

- Ce-ai de gând să faci cu băiatul?

- Apoi... ce să fac... domnule director. O să-l dau la stăpân ori la vreun meșteșug, răspunse mama, după un oftat adânc.

Rezemat cu spatele de fereastră, bunul domn Moiescu își chinuia «cioculețul» cărunț, frământându-l între degete; se uită la mama, se uită la mine, privi în pământ și zise, ca pentru sine însuși :

- Păcat !...

Iar după o pauză:

- N-ai putea să-l dai la liceu ?

- Nu, domnule director; îs femeie sărmană... o biată spălătoreasă văduvă!

- Păcat...”

* Înainte de a ne muta în curtea aceasta, locuisem mulți ani de-a rândul în Comorofca, la două sute de pași de aci. Așa era mama: se muta dintr-un loc, de îndată ce simțea că bârfelile încep să prindă rădăcini. Și încă, în ultimii zece ani, am trecut numai prin două mahalale; dar, când eram mic, se întâmpla să ne mutăm de două, de trei ori pe an. [...]

Aveam doisprezece ani. Ne mutasem în noua noastră locuință într-o zi ploioasă de aprilie [...].

- Așa, băiatu` mamei! Am făcut - o și pe asta... Ne-am coborât o treaptă mai jos... Iată-ne și-n Comorofca cea vestită prin „cușitarii ei”. Dumnezeu să ne apere de rele! Dar a trebuit să viu aici, ca să economisim doi lei pe lună din chirie. Asta face douăzeci și patru de

*** Vizitează orașul și Lacul Sărat.**

Alee din Lacul Sărat

*** Gazda sa (str. Mihai Bravu nr. 341) este frizerul Ion/Nicu Constantinescu, vechi prieten socialist, căruia, la 1 nov. 1924, pe când**

se afla internat în Sanatoriul Victoria din Montana Suisse, îi cerea informații despre Moș Dumitru. Pe adresa scrisorii ilustrate, citim: *D-lui I.N. Constantinescu, coafor, 21 Piața Sf. Arhangheli Brăila-Roumanie*. O altă ilustrată îi este expediată pe str. Golești nr.11. După dosarul de la Siguranță, deschis încă din mai 1924 și ținut cu strictețe la zi chiar și după moartea sa, ar fi locuit la hotelul Bristol, camera nr. 26.

Hôtel Bristol

Panait Istrati, între soții Polixenia și Nicu Constantinescu, în fața casei acestora din Brăila. Moș Dumitru, al doilea din dreapta

TEATRUL NAȚIONAL IAȘI
MERCURI 28 OCTOMBRIE 1925
 VIA AVRA 101 UN

Mare FESTIVAL
ARTISTIC-LITERAR

Sub steagul grupului Păcurari pentru spargerea tiparilor necesare statului din țară a marșului nostru, printr-un concert

MIHAIL EMINESCU

de concertat **MIHAIL SADOVEANU**

cu **PANAIT ISTRATI**

de concertat **G. Topârceanu, Dam. Botez, I. și Al. Teodorescu**

de concertat **A. Ghilescu, Melinte, Brașky**

Incepând la ora 9 seara

** Salutat de presa de stânga și de grupul scriitorilor ieșeni. La Iași, înfrățire cu scriitorii Mihail Sadoveanu, Demostene Botez, dr. I. Mironescu și George Topârceanu.*

lei pe an, tocmai cât costă un rând de haine pentru tine. Vezi să fii cuminte, dragul mamei, cum ai fost și până acum. În mahalaua asta lumea e rea: să nu te împrietenești cu nimeni. Oamenii se omoară între ei iar copiii își sparg capetele și își rup bruma de haine, care le mai au pe dânșii. Să nu te joci cu ei și nici să nu iei parte la încăierările lor: aș muri de supărare.

[Comorofca în nemuritoare pagini de cronică]

Piața Comorofcei se înfățișa ca un teren vast, în amfiteatru, oval, cu două ieșiri la extremități: una spre abator-puțin umblată, cealaltă, spre Cazarma de cavalerie, în direcția orașului și a portului. Piața avea o întindere de cel puțin două hectare și de jur împrejur se înșirau în neregulă casele mici cu fațadele văruițe în galben, împroșcate cu noroi. Ferestrele erau vopsite albastru sau verde aprins. Curți desfundate; porți și garduri aplecate. În mijloc era maidanul de gunoaie, movile de murdării, gropi și băltoace de apă verde, în care zăceau stârvuri de pisici, de câini, de găini și de porci, pe care le sfâșiau porcii mari, flămânzi, ce se bălăceau în mocirlă și scormoneau cu râtul.[...]

Casa noastră era la marginea ovalului ce ducea la cazarmă și în oraș. Aproape în fața ferestrelor, în partea opusă rondului ce servea de teren de exerciții pentru cavalerie, se afla vestita cârciumă a văduvei Anghelina, pe care teribilul Codin (care, în realitate, se numea Călin, nota mea, I.M.) o făcuse renumită și care a fost închisă de poliție, după a doua și ultima sa crimă. Acolo beau și jucau tineri, în ritmul unei caterince, care urla jalnic un cântec nou; iar în fața cârciumii stăteau băieți de toate vârstele, îmbrăcați de sărbătoare, cu cămașă curată, fumau și mâncau semințe de floarea-soarelui – pizmuind pe cei dinăuntru, cărora le dădea mâna să joace și să se îmbete.[...]

De cum se înnopta, cârciuma Anghelinei se umplea de muncitori din port, care veneau „să se refacă”. Încovoiați de munca grea, plini de praf, cu umerii zdrobiți de saci, dar toți tineri și voinici, având în buzunar „zile” de patru ori mai mari decât cele mai bine plătite zile de lucru, se „refăceau” dând pe gât, pahar după pahar, un rachiu tare sau un vin îndoielnic. Fără întrerupere erau aruncate pe grătar grămezi de obleți vii, care răspândeau un miros îmbietor de friptură. Odată cu stelele se iveau lăutarii; pe urmă, o parte din cheflii, cei mai nărăvași, începeau o beție cumplită. Atunci, în mijlocul cântecelor și al jocurilor care făceau să se cutremure pământul, care răsturnau mesele, cu farfurii cu tot, „prieteni” fără veste își aduceau aminte de dușmăniile adormite, de insulte și răzbunări datorate. Își aduceau aminte, așa deodată, că o petrecere n-are haz, fără fălci rupte, capete sparte, câte un ochi scos sau câte un nas pocit. În sfârșit, duminica și zilele de sărbătoare erau cinstite cu sânge mai îmbelșugat, acela care țâșnea dintr-o inimă atinsă de vârful cuțitului sau care curgea cu mațe cu tot, dintr-o burtă spintecată.

Prin biografia lui Panait Istrati și povestirea **Codin** (Ed. Rieder, 1926; Ed. Ig. Hertz, 1935, postum, în traducerea autorului), ca și prin ecranizarea operei în regia lui Henri Colpi, coproducție franco-română, două premii la Cannes, Comorofca a făcut o carieră universală. [În textul francez, din 1926, Comorofca este *le quartier le plus famé de*

Panaït Istrati, George Topîrceanu, primarul oraşului, Demostene Botez, dr. I.I. Mironescu, frizerul Nicu Constantinescu, Mihail Sadoveanu, la Gara Fluvială Brăila (1932)

Panaït Istrati îşi fotografiază confracţii (de la stânga la dreapta): D.D.Pătrăşcanu, Iacob Rosenthal, Mihail Sadoveanu, Gala Galaction. Snagov, acasă la Rosenthal (septembrie 1925)

* Urmărit de Siguranţă. Atacat de presa de dreapta: *Te-am primit cu flori. Te vom urmări, de acum încolo, cu degetul pe trăgaci* (Nichifor Crainic, în *Cuvântul*).

* 31 august - interviu în *Facla* lui N.D. Cocea: a revenit în ţară pentru a se adăpa la sursă în vederea continuării operei sale literare, care va *întrupa o parte din sufletul şi din viaţa românească. Mai am şi o datorie pioasă, de fiu ingrat, de îndeplinit. Mama e moartă de şase ani. S-ar fi putut ca la anul să nu-i mai găsesc mormântul. Ştii că, după şapte ani, morţii noştri, ai celor fără nume, din care se trage poporul, sunt aruncaţi la groapa comună. Voi trage, prin urmare, o fugă până la Brăila.*

* 3 octombrie - părăseşte România. Denunţă atrocităţile de la mitingurile organizate de Liga Drepturilor Omului şi la cel contra terorii albe în Balcani; ca şi în articole în *Paris-Soir*, 1 nov. şi *Le Quotidien*, 14 decembrie. Acuzat în ţară de comunism şi defăimarea ţării.

* Neînţelegeri cu Anna Munsch.

1926

* ianuarie - scrie *Domniţa din Snagov*, la Nisa. Corespondenţă cu scriitorul Vicente Blasco Ibanez, care scrie prefaţa la *Kyra Kyralina*, în spaniolă.

la banlieue iar în cel de la Akademos, 1935, apărut la câteva zile după moartea sa, cu o prefață de Ion Minulescu (Panait Istrati a plecat - opera lui a rămas) se scrie: cea vestită prin „cuțitarii” ei. „L’agglomération la plus miséreuse de la ville, et, en même temps, le seul faubourg où la police ne se hasardait jamais la nuit. / „Un fel de maidan țigănesc și, totodată, singura mahala în care poliția nu îndrăznea niciodată să pătrundă noaptea.”

Despre acest cartier, cu mult înaintea lui Panait Istrati, scria (în „Monitorul Oficial” din 13 noiembrie 1893) **doctorul Felix**, unul dintre întemeietorii sistemului sanitar românesc, alături de Carol Davila și frații Minovici, a cărui amintire este nemurită de numele unei străzi din București. „Partea cea mai nesănătoasă a Brăilei, ocupată de români și străini, este **mahalaua numită Comorofca**, care nu se află pe planul oficial al orașului, deși face parte din orașul Brăila și care a fost neluată în seamă de toate autoritățile administrative care s-au urmat, căci oricui i s-a îngăduit să-și facă acolo o casă sau un bordei, în chip cum i-a plăcut. Această mahala, în care nu se poate merge o mare parte a anului, din pricina noroiului cel mare, a fost locul principal al holerei; apoi părțile orașului numite **Cetățuia** (ocupate mai ales de lucrători musulmani) și **Atârnați**. Centrul orașului ocupat de populația mai avută și mai curată nu a suferit de holeră. În Brăila au fost 469 de bolnavi de holeră, dintre care au murit 230. Din bolnavi sau morți, 317 au fost bărbați și anume: 272 lucrători, 9 mateloți, 7 servitori, 3 soldați, un preot, un tâlmaci, 4 funcționari, 2 comercianți, 2 școlari și 14 copii.”

Timpu l întâmplărilor din Comorofca lui Codin corespunde vârstei de 12 ani a lui Adrian Zografi, ca personaj. În căutarea unei locuințe cu o chirie mai mică, Joița Istrati se mutase în 1896 în Comorofca iar holera descrisă de dr. Felix avusese loc în 1893.

La zvonul pătrunderii holerei, *autoritățile își aduseră, în fine, aminte că mahalaua Comorofca era un focar de infecție și trimiseră agenți sanitari, însărcinați s-o înece în var și în acid fenic. (...) Într-o bună dimineață a acestei luni de august, se răspândi un zvon năpraznic: un om mort în ajun fu declarat « mort de holeră ». Se institui carantina. Curtea holericii fu izolată. În zilele următoare, medicul și internul care veneau să inspecteze mahalaua, ridicară câțiva suspecți. Înainte de sfârșitul săptămânii, doi oameni căzură în plină zi. După trei zile, încă unul. Pe urmă veni catastrofa: toată mahalaua fu contaminată, și, curând, întregul oraș. Serviciul sanitar abia putea pridi: aduna holericii, morți sau bolnavi, îi tria la spital și-i îngropa înecați în var. Un îngrozitor furgon negru umbla de dimineață până noaptea. Lua din greșală pe bețivii care, pentru a „ocoli” boala, nu găseau altceva mai bun de făcut, decât să se îmbete.*

Când molima fu generală, carantina căzu de la sine și emigrările începură, după pilda celor bogați care fugiră cei dintâi. Călătoria săracilor nu era prea lungă. Cei din Comorofca se duseră la un kilometru, în dosul abatorului, să-și întindă corturile pe un mare platou sterp (p. 125).

* 29 ianuarie - Romain Rolland împlinește 80 de ani. Colaborează la volumul *Liber amicorum R.R.* cu evocarea *Lestros phases de mon R.R.* Îi dăruiește manuscrisul *Kyra Kyralina*.

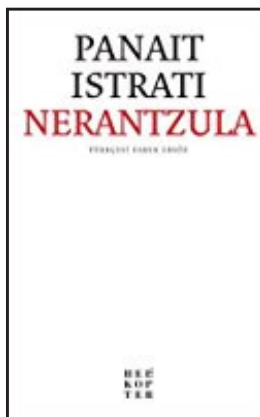
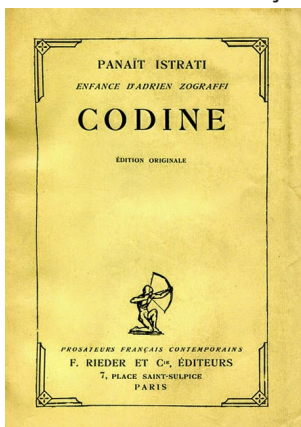
* Membru în Comitetul pentru apărarea victimelor terorii albe în Balcani. Prefată la broșura demascatoare *Valea Plângerii. Au pays du dernier des Hohenzolern*.

* Întâlnire la Nisa cu scriitorul româno-american Conrad Bercovici (*Un uriaș evreu din Brăila, a cărui viață se aseamănă cu a mea*.)

* 17 aprilie - Invitat de Josué Jehouda la Geneva, ține o conferință despre rolul artelor și artiștilor. Cunoaște și se îndrăgostește de Marie Louise Baud-Bovy (Bilili), fiica mezină a directorului Conservatorului din Geneva. A trăit în uniune liberă cu Panait până în toamna anului 1930, la 29 septembrie, când s-a căsătorit cu medicul vienez Heinz Hauser. Întânirea cu Bilili a dus la ruptura definitivă cu Anna Munsch, în ciuda dorinței lui Istrati: „Eu sunt Cosma... Nu renunț însă nici la Anna, nici la Marie-Louise. Mai degrabă la viață. Am nevoie de amândouă și asta e cu puțință”. Istrati a găsit în Bilili femeia care „întruchipează în mod sublim devotamentul și puterea de a înțelege (...) Este însă prea femeie. Se vâra prea mult în mine și nu acesta este idealul meu. Îi datorez totuși liniștea care-mi îngăduie să scriu”. Bilili l-a însoțit pe Istrati în călătoria făcută în URSS și, de asemenea, în România.

* Zile agitate cu Anna Munsch, pe care o părăsește, retrăgându-se în subsolul parizian al lui Ionescu.

* mai-iulie - *Codine* și *Domnita de Snagov* în librării.

* iunie-august - scrie *Nerantzula*

* Revine la Geneva cu Gheorghe Ionescu.

Cu Gheorghe Ionescu, prietenul care l-a găzduit la Paris – Rue de Colisée no. 24 – împreună cu soția și cumnata acestuia

Comorofca și Băligoși erau flancate de strada Carantinei.

Viața se scurgea monoton între orele dictate de sirenele fabricilor, liniștea fiind spartă doar de strigătele oltenilor/iaurgiilor cu cobilițe sau ale geamgiilor; cu bătrâne spărgând pe băncuțe la poartă seminte; vecinii, săritori la nevoie sau atunci când își ridica cineva o casă, participând la nunți cu sentimentul că bucuria trebuie împărtășită; „monoton”, marcată de beții și bătăi, de iubiri interzise, de fete care greșeau și rămâneau gravide sau la nuntă, când, fiind despletite, erau duse cu alai, reluându-se tocmeala cu părinții fetei; de câte o crimă (omorârea zgârcitului cârciumar Spânu David la colț cu strada Grației), de înecuri (în fiecare an Dunărea își cerea tributul), de inși surprinși în baltă/insulă de către lupi, nemaigăsindu-li-se decât bocancii...

Se nășteau și creșteau în familii cu mulți copii, care erau dați la stăpân de foarte mici. De mers la școală, nici vorbă.

Își câștigau pâinea în port, împărțind banii cu cârciumarii de pe traseu. Cel mai stilat era barul de noapte „La Buduleanu”, care ținea și fete (*maison de rapport* sau bordel, pe românește). Cunoscut era și bufetul „Marinarul” din zona Docurilor. Înainte de a păși pe Vad, se făcea o haltă *La Capcană*, devenită ulterior *La Codin* (după turnarea filmului româno-francez omonim), un birt unde astăzi se află o biserică - Biserica Nouapostolică România - , în loc de un punct de atracție turistică (!).

Este bine de știut că acțiunea filmului *Codin* este plasată în Comorofca, dar cârciuma Anghelinei și băcânia lui Sărmăluță fuseseră ridicate în Băligoși. Când s-a turnat filmul, „regizorul francez Henri Colpi și stafful său au rămas uluiți de felul în care fusese aranjat spațiul de filmat din cartierul Comorofca, unul dintre cartierele uitate ale Brăilei, în care a trăit Codin. Colpi nu mai contenea cu laudele, mai ales la adresa oficialităților orașului, care, credea el, făcuseră eforturi deosebite ca locul de filmat să arate ca pe timpul lui Codin. Noi nu am zis nimic și am primit laudele cu zâmbetul pe buze. Ce să-i fi spus? Că nu aranjaserăm nimic? Că așa arăta și acum cartierul, ca pe vremea lui Codin?” (Ion Bălan).

Pentru orientarea în teren să precizăm: **Comorofca se află sus** (drept Vadul Olaneriei, ce coboară din str. Carantinei), iar **Băligoși, jos**, identificându-se cu strada Independenței. Mahalaua cu nume de rușine își trage numele de la situarea sa sub malul fostei cazărmi de „artilerie călăreață”, aici aruncându-se mormanele de bălegar din grajdurile regimentului. Iată descrierea lui Panait Istrati din 1896:

* Reîntâlnire cu Bilili, *femeia-tovarășă de viață, care întrece tot ce-am cunoscut până acum*. L-a întovărășit în călătoriile din URSS și din România, cu prilejul anchetei asupra grevei de la Lupeni (1929).

* Sfârșitul lui octombrie, internat la Sanatoriul Montana-sur-Sierre, cu diagnosticul « cavernă pulmonară redeschisă».

* decembrie - miting antifascist (*L' Italie aux fers*), unde ia cuvântul alături de Andre Breton, Marcel Fournier ș.a.

1927

* Începutul lui ianuarie - părăsește sanatoriul.

* 15 februarie-15 aprilie - Fragmente din *Nerantsoula* în revista *Europe*.

* 18-25 iunie - invitat la Bruxelles, la Congresul P.E.N. club

* Vizită în Olanda, prietenie cu scriitorul A.M. de Jong

* În librării, *Familia Perlmutter* (Ed. Gallimard N.R.F.), scrisă în colaborare cu Josué Jéhouda

* septembrie - Începe să scrie *Les Chardons du Baragan*.

* Derivă. Dezgust pentru viața din Occident

* 1 octombrie - Interviu lui Frédéric Lèfevre în *Les Nouvelles Littéraires: Une heure avec Panait Istrati*

* Vicepreședinte al asociației „Les Amis de URSS” în Franța

* 15 octombrie - invitat de VOKS la serbările celei de a X-a aniversări a Revoluției din Octombrie, părăsește Parisul împreună cu Christian Rakovski, ambasadorul URSS la Paris. Găzduit la Hotel « Passage » din Moscova.

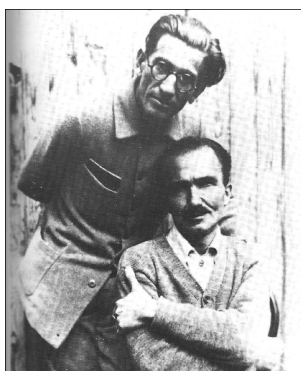
* Note de călătorie *De Paris à Moscou*, publicate în *L'Humanité: Am văzut sărbătorirea celei de a X-a aniversări și am plâns de bucurie. Am plâns pur și simplu*.

* 13 decembrie - Întâlnire la Moscova, în camera sa de la

hotel, cu scriitorul grec Nikos Kazantzaki, prieten și tovarăș de drum prin URSS.

* *Chira Chiralina* ecranizată de studiourile « Vufku » din Crimeea

* Participă cu alți 19 delegați la excursia Moscova, Ucraina, Georgia, Marea Neagră și retur.

Codin părăsi strada Carantinei și începu să urce poteca ce înconjoară pe la spate cazarma de cavalerie și trece pe lângă movila de bălegar a regimentului. Aici, platoul e drept deasupra Dunării; nu este frecventat decât de soldați. E locul nesfârșitelor grajduri și al depozitelor de nutreț.

Din fostul **Regiment 4 de artilerie călăreață** (unde recrutul venea cu calul de acasă) și călărașii săi n-au mai rămas decât numele cartierului și cel de Vadul Cavaleriei, în prelungirea Vadului Rizeriei.

* Comorofca este asociată lui Codin, eroul cu trăsături romantice, uriașul cu suflet de copil, bestia miloasă, care și-l face „frate de sânge” pe Adrian și-l inițiază în viața portului :

Când ajunserăm între marile magazine cu fațadele întunecate și cu porțile zăvorâte, de pe linia a treia a portului – linie ocupată de un nesfârșit lanț de vagoane cu cereale – încă nu se luminase bine. Sondorii rupeau plumburile, împingeau cu iuțea porțile și săreau dintr-un vagon într-altul, ca niște veverițe, având în mână micile sonde, nu mai mari decât niște eprubete, iar buzunarele pline de mostre. În fața unui depozit cu poarta căscată și neagră, o mulțime înghesuită, nerăbdătoare, urla să fie primită la lucru, cu o furie care îmi amintea grohăitul porcilor în fața jgheabului. Un om cu mutra posomorâtă și cu glasul tunător, suit pe o grămadă de saci, forma „poștele” și le trimitea la muncă. Dând din coate cu putere și înjurând năprasnic, cei mai voinici se impuneau și izbuteau să „apuce sacul”, pe când cei piperniciți se învârteau neputincioși, strigând că stau de mult fără lucru și că s-au săturat.

Codin mă lăsa câteva minute să privesc această gloată, apoi, luându-mă de braț, îmi șopti la ureche:

- Aici vătaful își alege oamenii pe sprânceană, numai dintre ai lui, cei care îl linguesc și îi plătesc să bea. Sunt mulți nenorociți care așteaptă rândul de la două dimineața. Înțelegi? Trebuie să se mulțumească cu ce „cade”, fiindcă sunt slabi. N-au pumnul destul de greu ca să facă, uite așa...

Și, cu fața întunecată, cu fălcile strânse, porni domol, ca un elefant, spre mulțimea gălăgioasă. Mă urcai repede pe scara unui vagon și privii. Fără să spună un cuvânt, își croi drum printre trupurile omenești ca printr-un tufiș de stuț. Zărindu-l, vătaful își potoli glasul și mișcările iar pe figura lui se ivi un surâs. Îl văzui întinzând lui Codin o mână, pe care acesta abia o atinse, dar n-am putut auzi nimic din cuvintele lor, atât era zgomotul de asurzitor. Din ce în ce mai uimit, îl văzui pe Codin chemând mai mulți hamali amărâți și distribuind fiecăruia câte un sac, pe care ei îl apucau ca pe-o pâine caldă. Alții strigau:

- Și mie, Codin, și mie, că-mi mor copiii de foame!

Codin, cu fălcile încleștate, se uita încruntat în jos, îl examina o clipă și-i arunca sacul, în timp se vătaful turba și tăcea chitic. Când termină, Codin ieși din mulțime și mă luă cu el într-un loc singuratic:

- Frate Adrian, acum poți să te duci la școală și să spui profesorului tău ce-ai văzut aici. Într-un sfert de oră, ai învățat mai mult decât în zece ani de școală. Ai văzut „adevărata față a lumii”.

* noiembrie - Membru în comitetul Asociației Internaționale a Scriitorilor Revoluționari și Proletari, alături de Henri Barbusse, A. Lunacearski ș.a.

* 22 decembrie - călătorie pe vasul „Cicerin” cu Kazantzaki la Atena, unde sosește pe 30 decembrie.

1928

* ianuarie - articole omagiale în presa ateniană. Intenție de a vizita Cefalonia în căutarea originilor tatălui său. Vizitează spitalul de tuberculoși „Sotiria” și închisoarea „Singros”, unde vorbește deținuților comuniști.

Panait Istrati, Bilili și Nikos Kazantzaki

Cu Nikos Kazantzakis la poalele Akropolis

* 11 ianuarie - conferință la Teatrul „Alhambra” despre cele văzute în URSS. Grandioasă manifestare de stradă. Atacuri furibunde în presa guvernamentală și remaniere în guvern. Acțiune juridică împotriva lui Panait Istrati, Nikos Kazantzaki și D. Glinos, acuzați de „discordie socială și propagandă comunistă”. Nu i se reînnoiește permisul de ședere în Grecia.

* 23 februarie - expulzat, părăsește Grecia împreună cu Bilili. Criză de sciatică.

* 6-22 martie - Odesa-Ialta (bolnav) - Kiev (reîntâlnire cu Kazantzaki) - Moscova (aprilie)

* 18 mai - *Panait Istrati est des nôtres*, articol de Henri Barbusse în *L'Humanité*. Locuiește la Bekovo, lângă Moscova.

* 28 mai - întâlnire cu Maxim Gorki

* iunie - *Les Chardons du Baragan* (Ed. Grasset), în librării. Vizită la Maxim Gorki.

* iunie-iulie - în *Le Monde: Notes et reportages d'un vagabond du monde*.

* 21 iulie - *Gigantica călătorie* (de-a lungul URSS împreună cu Bilili, Nikos Kazantzaki și Eleni Samios: Oceanul Înghețat de Nord, Republica Moldovenească, pe Volga, Nijni Novgorod, Kazan, Samara, Astrahan, Tiflis, Erevan, Baku, Batum, Suhumi, Novi Alon, Soci, Moscova) *înghite toate drepturile mele de autor și mă îndatorez*

* *Portul și Dunărea erau ținta plimbărilor mele preferate de joi. Vara, portul mă atrăgea pentru munca uriașă ce se depunea acolo. (...) Iarna, prin impunătoarea singurătate a cheiurilor deșarte, prin albeața neîntinată și mai ales prin înspăimântătoarea oprire a fluviului sub zăbranicul său de gheață. Nu visam, nu gândeam. Sloiuri, coșciuge, albe depărtări.*

* **Priveștiștea minunată a portului** îi producea, de asemenea, o emoție ciuruită de tristețe. Aceste șiruri nesfârșite de oameni în cămașe, mergând cu pași mărunți să-și deșerte sacii în pântecul vapoarelor; acei vlăjgani care țopăiau cu povara în spate și își puneau piedici în glumă, care fredonau vioiși, aruncau mășcări femeilor și păcăleau pe cel ce-i privea, cu buna lor dispoziție, Adrian îi cunoștea. El știa că, la începutul zilei, în timpul formării echipelor, acești tovarăși sumbri, feroci, gata de omor, își dispută dreptul la viață cu cuțitul în mână. Câte neveste, câte mame deznădăjduite nu văzuse el, alergând de-a lungul cheiurilor, smulgându-și părul în fața băltoacei de sânge închegat al bărbatului sau fiului, căzut pe celălalt „câmp de onoare” al civilizației moderne. [...]

Privindu-i apoi pe lopătari, care uscau cerealele, vânturându-le cu lopeți de lemn, Adrian adăugă:

- **Mi-s dragi mai mult lopătarii...** Ei nu lucrează la bucată. Se vlăguiesc din greu pentru doi lei pe zi, dar vezi cel puțin că-și dau seama de truda lor. Sunt niște biete animale de povară, care nu cunosc bucuria și-și blestemă viața.

- Tocmai la ei mă uitam, de când sunt aici, răspunse Samoilă. Nu mă satur niciodată de priveștiștea muncii lor; e cea mai bogată în mișcări frumoase, în colorit și cea mai curată dintre muncile portului. Îmi reamintește de scenele pe care le văd în fiecare an la țară, în vremea treieratului.

Lui Adrian îi reaminteau altceva miile de hectolitri de grâu, răspândite pe rogojini uriașe și vânturate de lopătari. Îi reaminteau munca cea mai ucigătoare și mai prost plătită din port; munca întâmplătoare, ce greva adesea până la ruină prețul de cost al mărfii, amenințată de încingere. Era considerată o muncă ușoară, o pacoste neașteptată, ce cădea peste un câștig sigur. Nici un om tânăr și în putere nu se grăbea s-o caute. [...] Astfel, lopătarii se recrutau dintre bătrânii uitați de moarte, dintre prăpădiții din cauza băuturii, femeile fără căpătâi și nici un dumnezeu, copiii vagabonzi, gălbejiți, ce nu-și mai amintesc să fi rostit vreodată cuvintele *mamă* și *tată*. Toți sunt plătiți cu o leafă de mizerie, știindu-se că munca asta n-are importanță cine o execută.

groaznic cu mii de ruble pe lună. Din fericire, cărțile mele se vând ca pâinea caldă.

Panait Istrati cu Bilili, în a doua parte a călătoriei sale în URSS

* 30 decembrie - Bolnav la Moscova. Trimite două scrisori lui Gherson. Precizări de atitudine.

1929

* ianuarie - pregătiri de plecare din URSS

* februarie - se desparte de Nikos Kazantzakis în același hotel. Vor urma 4 ani de tăcere.

* 15 februarie - sosire la Paris, după 16 luni petrecute în Uniunea Sovietică. Interviuri:

- 23 februarie - *Une heure avec Panait Istrati. Retour de Russie* în *Les Nouvelles Littéraire*

- 2 martie – *Panait Istrati nous parle de l'URSS. Son opinion sur la littérature prolétarienne* în *Le Monde*. Deziluzionat de statul-dictatură.

* 13-19 martie - călătorie la Amsterdam și Haga. Reîntâlnire cu A.M. de Jong.

* mai - internat în Sanatoriul « Curhaus Victoria » din Montanarsur-Sierre.

* iunie - moare scriitorul și prietenul său Léon Bazalgette. Ultima întâlnire cu Romain Rolland, la Villeneuve. Începe la Colmar ciclul *Les Chercheurs de Foi Dans les Docks de Braïla* (neterminat).

* iulie - Paris, termină *Vers l'autre flamme* („Spre o altă flacără”) și-l anunță (20 august) pe Romain Rolland: *Trei volume – primul de mine, al doilea, de Victor Serge; al treilea, de Boris Suvarin. Provizoriu toate trei apar sub numele meu.*

* 21 august-5 octombrie - în țară cu Bilili pentru ancheta masacrelor minerilor greviști de la Lupeni. Venit în anchetă personală. Obține permis

Doamne! Nu-i o muncă de titan, să iei cerealele cu o lopată de lemn și să le vânturi. Într-adevăr, ai spune că-i o joacă: lopețile înșfacă grăunțele într-un elan ritmat și le aruncă spre cerul de foc. Praf de aur care arde în soare. Grămada din stânga scade; cea din dreapta se mărește. Și desigur, priveliștea nu-i lipsită de frumusețe, dar lopătarul nu vede, nu simte nimic. El vântură, vântură întruna, vagoane întregi pe zi. [...]

Abia se urniră din loc că un vânt rece îi izbi în față. Cerul se întunecase deodată. Nori negri, grei, se roteau deasupra lor, amenințători. Fapt obișnuit vara, în zilele de arșiță mare. [...] În labirintul magaziiilor, cu liniile ferate blocate de vagoane cu cereale, ploaia cădea cu găleata. Biciuită de vânt, se transformă îndată în vijelie. [...]

În piața portului, largă de câteva hectare și spălată de trâmbele de apă furioase, un imens talmeș-balmeș de oameni, căruțe și cai, se luptau în furtună, cu un tragi-comic vrednic de milă sau se lăsa copleșit, neputincios, de forța maiestuoasă a naturii dezlănțuite.

Furnicarul de hamali alerga acum cu pași de struț, în căutarea unui adăpost, fiecare vrând să-și apere cu ajutorul unui sac, mai degrabă hainele decât trupul aproape gol. Circa cinci sute de căruțași, grămădiți claie peste grămadă în căruța lor cu un cal (ghioci), se zvârcoleau într-o mișcare greoaie de mulțime apucată de spaimă, urlau, înjurau, biciuiau animalele orbite de potopul biciuitor; desprinzându-se în pâlcuri o ștergeau din loc.

Se mai aflau apoi cei care se mișcau greoi, încet, resemnați, ca de pildă vânzătorii ambulanți, împovărați de marafeturile lor, vânzătorii de fructe, pepeni, băuturi răcoritoare; bucătari care frigeau pe grătare ambulante pește mărunț sau bucăți de ficat și măruntaie, gustări pe care le ofereau muncitorilor la orice oră din zi.

Dar ceea ce reținea mai mult privirile celor doi prieteni era lupta înverșunată a sărmanilor lopătari, singurii muncitori din port siliți să uite de apărarea propriei lor piei, până ce nu adăposteau aurul fragil ce li se încredințase, să-l acopere grijuliu cu prelate priponite la colțuri cu bolovani mari și numai după aceea să se pună ei la adăpost. Ori, pe vijelia asta, osteneala lor era muncă de-a surda, o muncă de Sisif.

La vreo sută de metri de vagonul în care se refugiaseră cei doi spectatori ai noștri, o pereche de lopătari părea deosebit de greu de încercată de furtună. Bărbatul și femeia trebuiau să se descurce singuri cu piramidele de porumb. Nimeni nu le sărea în ajutor.

Petrov îi arată lui Adrian:

- la privește la cei doi de colo. Câtă trudă ca să mențină prelata.

În bătaia vântului, prelata, foarte mare și grea ca plumbul, se îngreunase și mai mult din cauza apei căzute; abia priponită într-o parte, le scăpa îndată din mâini, se umfla și se ridica în aer ca un balon. Și bietele brațe, istovite de oboseală, de vârstă, de nemâncare, se căzneau într-un chip jalnic s-o întindă deasupra boabelor înecate de apă.

Bărbatul urla de mânie, femeia, cu fusta lipită de picioare, cădea în genunchi de zece ori pe minut. La un moment dat, vântul îi smulse prelata din mâini și o aruncă peste bărbat, care dispăru sub ea. [...]

de « liberă trecere » de la Ministerul de Interne. Luat în primire de Siguranță, care precizează: „Acest domn agită în mare măsură spiritele muncitorilor” (notă din 29 august). Împreună cu Romulus Cioflec, printre văduvele și orfanii minerilor asasinați. Vizită la mormântul lui Avram Iancu de la Țebea și la Gorunul lui Horia.

* 24 septembrie- 2 octombrie - apar în « Lupta » 8 reportaje-anchetă despre soarta tragică a minerilor din Valea Jiului.

* Atacat violent în presa guvernamentală și reacționară românească, denunțat ca « agent al Moscovei »

PANAIT ISTRATI și văduvele minerilor omorâți la Lupeni, în urma grevei din 1929

Cu barca pe Dunăre. În centrul imaginii, Bilili, soții Nicu și Polixenia Constantinescu.

Fotografia scriitorului

* **Două săptămâni la Brăila.** Revedere cu Moș Dumitru la Baldovinești și cu prietenii din Brăila. Găzduit împreună cu Bilili la familia frizerului Nicu și Polixenia Constantinescu.

Polixenia, pricepută în *ghicitul în bobi*, va fi solicitată cu insistență pentru știința ei divinatorie în momentul de mare cumpănă sentimentală provocat de părăsirea de către Bilili.

Bilili în fața Grădinii Publice din Brăila.

Fotografia scriitorului (1929)

Panait Istrati cu Bilili la Brăila

Portul era acum gol. Vijelia băntuia cu furie. Dunărea și bălțile nu se mai zăreau, înghițite de perdeaua cețoasă de apă care cădea în cascade pulverizate de furtună. Și aici, patru nenorociți doborâți de-o tristețe pe care n-o bănuia nimeni. [...]

- Dați-mi o mână de ajutor ca să acopăr acest terci și p-ormă o ștergem de-aici!

Adrian și Petrov apucară prelată, cu brațele lor viguroase, și o proptiră cu bolovani mari, din lava vulcanică, ce se folosea la pietruirea străzilor. Lopătarul adună cele două lopeți și își pescui din apă catrafusele. [...]

În mai puțin de-o jumătate de ceas, furtuna înecase ținutul și dispăruse. Pe cerul de-un albastru sclipitor, nu zăreai decât câteva frânturi de nori alburii, resfirați ca niște zdrențe. Soarele reapăru arzător. Munții Măcinului erau mascați de aburi, care se ridicau greoi, fumurii, ca și cum niște căldări uriașe ar fi clocotit undeva în vale. O oboseală generală stăruia asupra naturii, vlăguită de furtună.

Portul, spălat, împrospătat, reînvia. Un furnicar de oameni se ivi buluc prin ușile vagoanelor și dughenelor sau revărsați din adâncul vapoarelor și șlepurilor, ca albinele din stupul lor. Cei care se udaseră și trebuiau să lucreze, se dezbrăcau până la cămașă, își întindeau veștmintele la soare și reîncepeau munca întreruptă.

Lopătarii alergară primii la grâmezile lor de cereale. Perechea care întovărășea pe Adrian și Petrov alergă, la rândul ei, urmată de aceștia și vorbind cu glas tare. Prelata fu ridicată, porumbul întins într-un strat mare și subțire, pe care începură apoi să-l vânture neîncetat cu lopețile. [...]

Cei doi prieteni se depărtară.

Înainte să dispară în labirintul magaziiilor, se uitară pentru ultima dată la lopătari. Lopețile lor aruncau grăunțele de aur, tot mai sus, spre soare. [Mihail]

* **Strada Malului** - *Acel coridor scurt care începe din Calea Călărașilor și se termină la malul Dunării, de unde și numele. Se afla în plin Carachiu (Karakioi), cartier în majoritate grecesc, chefliu și guraliv, dar nu bătăios ca Atârnații și Comorofca. Karakioiul mă atrăgea prin voioșia lui pacifică, prin latura lui cosmopolită. Eram angajat la crâșma lui **Kir Leonida**, reputată prin vinurile și mâncărurile ei. Dădeam în brânci nouăsprezece ore pe zi, stâlcit cu bătaia pentru cele mai neînsemnate greșeli. Destinat să-mi fac ucenicia crâșmărească la spălatul vaselor, mai trebuia, între timp, « să învăț hruba », nemărginitul labirint al celor **două sute de butoaie cu vinuri și rachiuri, pierdute în inima pământului** (subl.ns., I.M.), unde ajungeai după ce parcurgeai cele optzeci de trepte ale scârilor (care se întindeau până dincolo de strada Călărași - n.n. I.M.); să învăț pe dinafară zecile de calități ale băuturilor și să le recunosc, mai târziu, după culoare și miros. (...)* [Hruba] - *Numerele unu, două, cinci, paisprezece, douăzeci: vinuri noi! Numerele...cutare, cutare : vinuri de un an, de doi, de cinci, de zece, de douăzeci de ani ! butoaiele astea au « presiune »: fac să sară caneaua! Vinul de-aici are iz! Țstălalt are « floare »! Să bagi de seamă, că dracu' te-a luat! Acu, culorile: astea-s vinuri albe; astea negre; ghiurghiului;*

Panait Istrati și Bilili în locuința lor la Paris, Avenue des Ternes (august 1929)

* septembrie 1929 – „Invitat de d-l prefect al județului, d-l Panait Istrati a acceptat să țină o conferință la Teatrul Comunal în folosul sinistraților din județ, victime ale revărsării Siretului. Titlul conferinței: *Artele și umanitatea*.” [Va relua aceeași conferință la Brăila, la finele anului 1931, pregătindu-și astfel turneul european din luna februarie a anului următor.

* 1 octombrie - apare *L'Affaire Roussakov ou l'Union Soviétique* în *La Nouvelle Revue Française*.

* 9 octombrie - părăsește țara, cu direcția Viena – Paris.

* 12 octombrie - Înapoiere la Paris, Bilili rămânând la Viena

* 15 octombrie - în librării, *Vers l'autre flamme*, Ed. Rieder [Trilogia cuprinde volumele *După 16 luni în URSS (Spovedanie pentru învinși)* de Panait Istrati, *Soviete 1929* de Boris Suvarin și *Rusia dezgolită/nudă* de Victor Serge.] Se instalează cu Bilili la Viena, proiecte de continuare a operei.

* Apare *Spovedania unui învins* (titlu care s-a impus!), Editura „Cugetarea”.

1930

* ianuarie - Scrie la Viena *Entre l'amitié et un bureau de tabac*.

* 1 februarie - călătorie în Egipt, însoțit de Bilili și A.M. de Jong.

* 4 februarie - autoritățile îi refuză debarcarea.

* 11 februarie - încarcerat la Triest. Eliberat de consulul francez, trece frontiera în Elveția și se înapoiază la Paris.

* 15 februarie - publică *Confiance* în *Europe*.

* 20 februarie - publică *Pour avoir aimé la terre* în *Les Nouvelles Littéraires*.

* martie - prefață la cartea lui Victor Serge: *Les hommes dans la prison*

* 15 martie - întreruperea corespondenței cu Romain Rolland

* aprilie - hotărâre de a se stabili definitiv în România: **Pentru mine Occidentul e mort. Vreau să fac gospodărie țărăneasă, aici.** Se reîntoarce toamna mai întâi la Baldovinești și apoi în Brăila natală, bolnav mai rău ca niciodată și cu sufletul la pământ din cauza prăbușirii mărețelor sale „marote”: idealul social, prietenia, femeia. În ziarul local „Ancheta” explică reîntoarcerea sa la Brăila, ca și Anteu la sânul zeiței Thetis: este dureroasa spovedanie de om învins de propria-i victorie, într-o lume în care nu-și mai găsește locul.

* în librării *Le Pêcheur d'éponges* și *Haiducii*, în traducere românească

vin pelin; vin tămâios. [Crama]-Țuică, drojdie, seară, tescovină, șliboviță, rom, coniac, piperment, ananas, mastică simplă, mastică de Hio. De aci să scoți numai când ți-oi spune eu! Când îți fac « cu ochiu » să nu scoți! – Astea-s rachiuri vechi! Ăstelalte, noi! Să nu te puie naiba să le amesteci ori să te înșeli! Și când te trimit la beci, ori la cramă, să-mi vii « într-o pârtâitură de cal ». Dacă-ți vine să te « piși » în toiul trebii, « strânge robinetu!» (Căpitan Mavromati).

Astfel de hrube au fost în Brăila cu sutele. În anii 1955-1956, s-au astupat un număr de 140 iar în perioada 1961-1964 peste 850, folosindu-se 85000 mc beton și loess stabilizat. Din când în când și-n zilele noastre mai dispăre câte o casă și se descoperă că, de fapt, beciul acelei case fusese săpat peste o hrubă de genul celei istratiene. Cu ocazia împlinirii a 125 de la nașterea marelui scriitor, care-și făcuse ucenicia ca negustor la locanta Kir Leonida, pe zidul clădirii a fost plantată o placă comemorativă.

Se dusese singur la crâșma lui Kir Leonida, mângâindu-i orgoliul prin motivarea alegerii datorită dorinței de a învăța limba greacă. Va fi angajat a doua zi, când a venit însoțit de mama.

În afara muncii istovitoare (*nouăsprezece ceasuri de goană zilnică*) și a tratamentului neomenos al teighetarului, la locantă l-a cunoscut pe căpitanul Mavromati, care, pe lângă compătimire, i-a dăruit *Dicționarul universal al limbii române*. Deschizându-l la întâmplare, Adrian își simți „obrajii îmbujorându-i-se de plăcerea descoperirii: neologisme și expresiuni citite prin ziare îmi erau tălmăcite pe înțelesul meu. *Biblia* asta avea să-mi explice deci toate cuvintele acelea peste care treceam cu amarnică întristare. Ba, tot răsfoind volumul, văd că-mi dă și o mulțime de citate din autori ca Anton Pann, Creangă, Alecsandri, pe care îi cunoșteam din școală. [...] De-acum încolo, *cartea sfântă* a adolescenței mele – aceea pe care n-am mai lăsat-o din mână timp de zece ani – avea să devie izvorul tuturor bucuriilor și al surprizelor unei vieți de copil chinuit. [...] Chiar și vremea somnului o sacrificam, adesea, în bună parte, pe când colegii mei sforăiau, în patul lor, rupti de trudă. Încovrigat sub o umbrelă deschisă, peste care mai aruncam și surtucul, ca să nu se vadă de afară licărirea lumânării ce-mi pâlpâia sub nas, citeam, citeam tot ce-mi cădea în mână, căutam în dicționar și-l ascundeam repede ca pe un tezaur.”

* Kir Nicola

Părăsise, după un an de trudă, viața de rob pe care o duce un băiat de prăvălie, și acum, setos de citit și de libertate, fără să se împrietenească cu niciun băiat de vârsta lui, își câștiga timpul pierdut, citind, hoinărind și cercetând în marea carte a vieții: inima omenească.

[Adrian se mutase de scurt timp împreună cu maică-sa în vecinătatea plăcintăriei lui kir Nicola, om căruia, după vorba mamei, i se citea bunătatea în priviri]. Îl vedem „stând pe banca plăcintăriei, cu o carte pe genunchi. [...] Văzându-l pe Adrian fără lucru, citind mereu, kir Nicola îi zise într-o zi:

- la spune, *file-mu*, dac-ai veni la mine să-mi ajuți, crezi că asta

* mai-iunie - scrie *Tsatsa Minnka* la Câmpulung –Muscel și Muid-sur-Nyon.

* 9 septembrie - scrisoare de adio de la Bilili, care se căsătorește cu dr. Heinz Hauser: *Acesta este deznodământul tragic. Își pierde rațiunea. Derivă. Am urlat o lună întregă.*

* 27 octombrie 1930 – publică articolul *Artiștii la noi (Ancheta)*: ca partizan al pictorului brăilean Vasile Petrea, cu prilejul licitării lucrărilor de renovare a picturii murale la Catedrala „Sf. Nicolae”, afirmă ideea centrală de umanitate ca singură măsură a frumosului artistic.

* Șicanat de autoritățile locale, părăsește Baldovineștiul și se retrage la Brăila, la *vechiul său prieten anarhist-fanfaron*, frizerul Nicu Constantinescu, unde fusese găzduit anterior împreună cu Bilili, pe str. Mihai Bravu nr. 341. Prietenia cu Nicu Constantinescu, una dintre cele mai durabile, începută din vremea vechii mișcări socialiste. Pe terenul acestuia și-a construit în 1931 o căsuță destul de confortabilă (două camere, lumină electrică și apă curentă), prăpădind trei sute de mii de lei. *Căsuța trebuia să fie un cuib de dragoste și nu mai este decât un mormânt* (scrisoare către A.M. de Jong din 9 aprilie 1931).

* **O cunoaște de Crăciun pe Margareta Izescu, originară din Brăila. Au devenit amanți-prieteni din prima zi. S-au căsătorit în aprilie 1932.**

Era fiica Zoei Izescu, ce purta numele scump al mamei mele, *Joițica (...)* *fină și vară de al doilea și acum soacră, cu opt ani mai mică decât mine; eram băieței de opt ani când priveam cum o lua mama din brațele popii care o scotea din cazan, la botez. (...) Într-o zi mi-am amintit că zărisem o fată foarte frumoasă, la una din rudele mele îndepărtate, ce locuia pe celălalt mal al Dunării. Trecui îndată fluviul și-i cerui mamei să scrie o scrisoare, să-și cheme grabnic fata de la București, deoarece o voiam. (...) Studenta de la fizico-chimice răspunse chemării mele. Și totul se sfârși cât ai clipi...*

Cu soția pe Promenade des Anglais

* Placheta *Pour avoir aimé la terre*, în librării.

Fotografiat de amfitrionul N. G. Eremie în biblioteca impunătoare din casa sa din str. Polonă nr. 24 (azi, 22), monument istoric

n-ar fi pe placul mamei tale? Te-aș privi ca pe copilul meu, te-aș hrăni și ți-aș da cincisprezece lei pe lună. [..]

Chiar de a doua zi, Adrian începu să ajute cu râvnă pe stăpânul său-prieten, kir Nicola, acesta „trezindu-i la început nelămurit, pe urmă cu deplină înțelegere, iubirea pentru prietenie”.

„Pentru mahalagiii din strada Griviței, kir Nicola era când turc, când grec, când albanez, numai pentru că îl auziseră vorbind aceste trei limbi, aparținând acestor trei neamuri. Dar cumetrele se înțelegeau mai repede când îl numeau *venetic*. [...] Nu era nici bogat și nici tânăr, și era foarte murdar.

Kir Nicola era un bătrânel scund, cărunt, cu barba și mustățile îngălbenite de tutun. Nu puteai să-i ghicești vârsta. Semăna cu dugheana lui joasă, prăfuită, adâncită în pământ de un metru – dugheană care era, în același timp, și cuptor și prăvălie, și care văzuse trei generații de plăcintari frecându-i zidurile și tocindu-i piatra din prag. Ca și cuptorul său – uriașă locomobilă turtită, lipită cu lut galben și ocupând trei sferturi din prăvălie – ca și uneltele sale: lopeți, scânduri, tăvi, kir Nicola era în întregime îmbibat cu untură și tăvălit în făină, începând cu papucii scâlțiați și pantalonii lustruiți, nedespărțita lui haină a cărei culoare nu se mai cunoștea, fiind ascunsă sub o coajă groasă de cocă scorjită, prăjită la foc – și sfârșind cu căciulița, atât de unsuroasă, încât la căldură grăsimea se topea și se scurgea pe frunte.”

[Kir Nicola era un meseriaș desăvârșit și Adrian ne dezvăluie rețetele mult râvnitelor plăcinte. Suflet generos, care ajută omul la nevoie, taxat însă de mahala drept „albanez ticălos / puturos”. Nicola găsește în copilul ucenic prietenul adevărat căruia îi încredințează secretele vieții lui. Tot aici, mai târziu, în 1902, Adrian îl va cunoaște pe Mihail.]

* Mihail

„Adrian îl privea pe omul care citea, dar acesta nu se uita la el. Știa că nu merită osteneală să privești un om, mai ales un om care era *dichisit ca un domnișor de pe strada Regală*, în timp ce el...

El era aproape în zdrențe, cu ghetele peticite și pline de noroi, o cămașă într-un hal fără hal, iar părul în lațe mari, pe tâmpile și la ceafă, întocmai acelor derbedei de pe stradă pe care nu catadicsești nici măcar să-i scuipi. Se oprește oare vreodată cineva la asemenea năpăstuiți? Desigur, nu putea fi vorba de un om, în asemenea zdrențe, chiar dacă ținea o carte în mână!

Și apoi, presupunând că vrei să vorbești unui atare necunoscut, nu ai cum s-o faci. Buna-cuviință te oprește să te duci de-a dreptul la el și să-i spui: „Iertați-mă, domnule, aș vrea să văd ce citiți”.

Și după ce ai văzut: „Ah, dumneata citești cartea asta? Dar o carte ca aceea pe care o ții dumneata în mâini, nu se citește nici în strada Griviței, decât într-o familie de oameni extraordinari! Astfel de oameni, eu îi socotesc niște aștri, eu... Dumneata ești un astru, domnule! [...]

Adrian, care nu era politicos din fire, se apropie cu îndemânare de omul care citea cu cartea pe genunchi și aruncă o uitătură de lup

N.G. Eremie - Admirator al lui Panait Istrati: *Haiduci n-am citit. Prima mea literatură haiducească a fost Panait Istrati, târziu de tot. În biblioteca sa, se aflau și operele „vagabondului de geniu” în franțuzește. Pe volumul *Pour avoir aimé la Terre*, ca semn al reciprocității sentimentelor, citim un autograf din oct. 1930, Brăila: *Cu același dor de bine.**

Pe malul Siretului cu Nicu Eremie

1931

* 15 ianuarie-15 martie - fragmente din *Tsatsa Minnka* în *Europe*.

* 18 ianuarie - sărbătorit la Iași de scriitorii ieșeni în frunte cu Mihail Sadoveanu la cinematograful Trianon, după ce autoritățile au luat măsuri contra manifestațiilor huliganice antisemite, de stradă, cu spargerii de geamuri, răniți și ciocnire cu armata.

* 29 ianuarie - sentința nr. 4 a Tribunalului Județean Brăila, secția I: divorțează de Anna Munsch. Divorțul, cu care Anna fusese de acord, la cererea lui Panait. Motivul: refuzul Annei de a se stabili în România. De fapt, căsătoria se destrămasese după doi ani, în 1926, când Istrati o cunoscuse, la Geneva, pe Marie-Louise Baud-Bovy (Bilili). Cu toate acestea, corespondența dintre cei doi nu s-a întrerupt. De la întreruperea relațiilor conjugale cu Anna și până la pronunțarea divorțului, Panait Istrati i-a asigurat cu regularitate 1000 de franci lunar.

*22 martie 1931. În sala Teatrului Comunal, festival literar inițiat de Panait Istrati cu concursul scriitorilor Mihail Sadoveanu, George Topîrceanu

și Demostene Botez, la care au participat aproximativ 400 de persoane. Scop: „Un grup de literați cinstiți și sinceri a luat hotărârea să ia contact cu publicul din țară și să facă cunoscute scrierile lor”. Între altele, Panait Istrati a afirmat:

I. Actul care certifică despărțirea de Anna Munsch, eliberat de Tribunalul Județean Brăila, la 29 ianuarie 1931.

pe paginile deschise. Foarte necinstit din parte-i! Dar merită să fii, câteodată, necinstit în viață...

Cartea era o operă, în franțuzește, ilustrată: *Jack* de Alphonse Daudet. Și pe umărul cititorului, Adrian zări, în același timp, o altă ilustrație mult mai strălucită: un păduche mare care mergea ca un rățoi ghiftuit...[...]

Cunoscut-ai mulți oameni care devorau arta, în timp ce îi devorau păduchii? [...]

Să fii o slugă nenorocită, cu cincisprezece lei pe lună, la un plăcintar îngălat, din strada Grivița, în vecinătatea aceluia cuib de apași, unde pe atunci era o fală pentru orice flăcăiantru să spintece burta primului concetățean care cutezase să-l contracică; să fii o ființă umană înghițită de întunecimile mocirloase ale mlaștinilor sociale, zdrobit de nedreptate și mizerie, și să citești în franțuzește, în fața lui Adrian, care-și avea experiența proprie – asta era o minune. Nu-i venea să creadă. De-aceea și spuse:

- Dumneata citești această carte sau te uiți la poze?

Omul ridică încetișor capul, ca și cum s-ar fi întors din abisuri interplanetare, unde-i bine să te desfătezi, se uită la Adrian cu o privire stinsă, ce venea de la mii de leghe depărtare de orice privire dumnezeiesc de prietenoasă și-i răspunse într-o românească tare schilodită cu un ușor surâs pe buzele-i crăpate:

- Uitat poze.

Apoi, clipind de două sau trei ori, fără să vadă sau să presimtă ceva – fără să ghicească fratele, prietenul, propria sa umbră ce-l căuta de când lumea - își lăsă capul în jos și se cufundă din nou în Elizeele tainice ale oricărui paria, care se adapă, se îmbată și trăiește cu arta. Dar privirea lui Adrian – privire de prieten singuratic, care niciodată nu se îndoie de existența prieteniei, pentru care se născuse și pe care o aștepta așa cum mugurul așteaptă soarele ca să îmbobocească – privirea lui Adrian rupsesse dintr-o dată vălul greu ce-i acoperea ochii și înapoia acestui văl el surprinse zvâcnetul văpăii pe care nici o deznădejde n-ar fi știut s-o stingă. Pentru prima oară, Adrian se simți arzând de focul Dragostei, care depășește viața și supraviețuiește morții.

Prietenul, prietenul lui se afla acolo. Prietenul unic pe care viața îl sortește oricărei ființe omenești, oricât de josnic ar fi, - prietenul care vrea să-ți dăruiască greaua comoară a inimii sale, despovărând-o pe a ta.”

[Așa l-am cunoscut pe Mihail Mihailovici Kazanski, refugiat rus, a cărui origine și trecut nu le-am aflat niciodată, în întregime. **Întâlnindu-l pe Mihail, încep nouă ani de viață eroică, de prietenie însoțită, de vagabondaj ca-n povești** prin România, Egipt, Grecia, Turcia și întreg bazinul mediteranean. Minte enciclopedică și inimă de aur, ne-am adăpat tot timpul din cupa dragostei prietenești, pe care Providența ne-o umplea mereu.]

* **În Docurile Brăilei** (manuscris neterminat din 1929; Panait fusese ucenic la Atelierele mecanice din Docurile Brăilei, în 1898):

De dimineață până seara, în ziare ca și în discuții, se susținea

(Conducătorii comuniști) *nu au făcut altceva decât au izgonit o clasă socială, instalându-se o alta, care a nesocotit cele mai elementare noțiuni de umanitarism, procedând mult mai tiranic față de popor decât clasa gonită.*

* 15 iunie - voiaj magnific la Paris împreună cu Margareta Izescu, originară din Brăila, pe care o cunoscuse cu un an în urmă. Sejur la Menton: *A 10-a mea reîntoarcere pe Coasta de Azur, pe care o iubesc atât. Cred că steaua mea încă n-a apus cu totul.*

* În librării - *Tsatsa Minnka* (la Paris, în ediție obișnuită și de lux); la București, în traducerea autorului.

* septembrie - la **Brăila**, cu *rănille plămânilor din nou deschise*. Scrie *La Maison Thüringer*.

* **decembrie** - **Ceai literar**, în folosul săracilor din Brăila. Colaborează la ziarele locale *Ancheta* și *Curierul*.

* Panait Istrati, care se confruntase cu mizeria și sărăcia, văzând sutele de familii nevoiașe din oraș în ale căror case *de când a început iarna nu s-a făcut foc și nu s-a mâncat zilnic nici măcar mămligă goală*, începe o campanie umanitară, adresându-se atât autorităților Brăilei, cât și locuitorilor ei cu dare de mână.

* În scrisoarea publicată în *Ancheta*, 1 dec. 1931, propune:

Să se organizeze în salonul Restaurantului Francez un ceai literar la care participanții, fără nici o excepție, să contribuie cu o sută de lei. Ceaiul literar să dureze numai o oră, din care eu aș ocupa a doua jumătate cu cetirea, în franțuzește, a unui pasagiu din romanul meu inedit *La Maison Thüringer*, iar în prima jumătate să se declame sau să se recite poezii de către doamne ori domnișoare din asistență. Pe lângă suma de 100 lei, fixată la intrare, s-ar mai putea obține un surplus din majorarea cu 10 lei a tuturor consumațiilor. Și dacă numai o sută de persoane în urbea noastră ar binevoi să răspundă invitației Dumneavoastră, la acest ceai literar, și încă ar fi o faptă bună sau un început ce ar putea fi continuat.

Nu e vorba de filantropie, ci de o simplă contribuție cetățenească la ameliorarea pe care o dorim cu toții, soartei celor prea crud încercați de vitregiile condiției sociale de astăzi.

Marele Hotel Francez

Rețeta ceaiului, organizat la Cafe Palace în seara de 22 decembrie, a fost de 11065 lei, banii fiind distribuiți la 40 de persoane sărmene.

că acesta era viitorul omenirii: în fier, în hărmălaie, în duhoare sau, dacă vreți, în această mecanică ce ne cădea ca un pârțâit la o masă de nuntă.

Mama mi-a povestit într-o zi cum bătrânul său tată a strigat la vederea primului tren trecând pe la marginea satului:

- N-o să mai avem deloc berze!

Un orășean care se afla de față, i-a replicat:

- Dar se spune că o să avem belșug.

- Belșugul, îi întoarse vorba țăranul, ne vine de sus! Dacă n-o să plouă, apoi din drumul vostru de fier o să ne cadă atâta belșug cât din căciula mea. (...)

În acele zile, totul ni se părea frumos: bătaia motoarelor, scrâșnetul pilelor, concertul ciocanelor, zumzetul înfiorător al ventilatoarelor, zornăitul înspăimântător al macaralelor și al „Titanului”, în sfârșit, i-am fi sărutat pe maiștri într-un loc, dacă ne-ar fi cerut-o.

Dar iată și zilele de spaimă. Încă de dimineață, nici chip de-a te înțelege cu cineva. Nimic care să meargă. Sfredelele, cuțitele strungurilor, dălțile se sparg de parcă ar fi de sticlă. Ni le aruncă în cap: „căleală proastă” (ca și când noi, ucenicii, le-am fi călit). Meșterul fierar arde una după alta piesele de oțel, apoi nu-i mulțumit de felul în care lovim cu ciocanele. Cum capetele noastre se află în bătaia ciocanului său, ni le acoperă repede cu cucuie. Și pe deasupra, șiragul de înjurături, ca aceasta: „Du-te în aia a mătii!”.

Colac peste pupăză, în asemenea zile, mai vine și inginerul șef în inspecție. Inginerul șef este o înaltă competență tehnică, unul din puținii germani care nu au putut fi înlocuiți cu români sinecuriști, așa cum a fost cazul când s-a crezut că se pot lipsi de ei. S-a întâmplat acest lucru, dar rezultatele au fost jalnice. Peste tot, matrapazlăcuri, jaf, incapacitate. S-a spus „prin noi înșine”, în timp ce cu germanii totul mergea pe roate.

Mai întâi, pe lângă pricepere, se spune că sunt cinstiți, scrupuloși. „Când un neamț ți-o strânge un șurub, apoi e strâns cum trebuie, în timp ce noi îl batem cu ciocanul”, zic muncitorii. De asemenea, se mai spune că ei aparțin unei națiuni care n-a învățat să facă decât asta. De aceea, pe câmpiile noastre, când un țăran vede că un mecanic face prompt o reparație grea, spune chiar și astăzi: „Al dracului neamț!”, fără să se intereseze dacă-i într-adevăr un neamț sau nu. (...)

Cea mai importantă dintre ele era sosirea periodică a miilor și miilor de care înșesate cu grâne și pe care holdele i le trimiteau voioase. Orașul le primea cu multă bucurie, purta poverile pe umeri și le arunca în pântecul sutelor de vapoare ce-i făceau curte, Brăila mea fiind vestită pentru dărnicia ei.

Așa s-au petrecut lucrurile până în zilele copilăriei mele. Și nu era rău deloc. Putea foarte bine continua. Șase mii de hamali, care împreună cu familiile lor alcătuiau patru cincimi din populația orașului, câștigau cu ce să trăiască aproape în belșug. Cealaltă cincime, negustorii, câștiga și mai bine. Deci, toată lumea era mulțumită. [...]

Dar când toată lumea este mulțumită, dracul își vârbă coada. Și dracul din zilele noastre nu-i altul decât Progresul. Progresul a

După ceai, în 6 ian. 1932, se adresează primarului Alexandrescu pentru ajutorarea cu lemne de foc a bătrânului infirm (aproape orb) Neculai Gheorghe din str. Dorobanți nr. 63, **căci e tare oropsit**.

* Pe parcursul anului 1931, primise vizita scriitorilor Isac Horovitz și A.M. de Jong.

Un om, o lăluie,
și numai 80 ani.
Isac
Sept. 1939

Isac Horovitz, originar din Popricani-Iași, plecase la vârsta de 16 ani în America. În 1930, venise în România ca trimis al unui jurnal american. Îl cunoaște pe Istrati, oaspetele lui Mihail Sadoveanu și al doctorului scriitor I.I. Mironescu, în noiembrie 1930. Devenind prieteni, este invitat la Brăila, unde au proiectat un turneu în America cu o conferință despre arte și artiști și ecranizarea *Chirei Chiralina*, a lui *Moș Anghel* și a lui *Codin*, niciunul dintre aceste proiecte nerealizându-se.

A.M. de Jong.
Scriitor olandez (1888-1943). Traducând „Moș Anghel”, îi scrie lui Istrati, cerându-i lămuriri asupra unor expresii din text. Vor face cunoștință la 28 iulie 1931, în timpul vizitei în Olanda, devenind pe dată buni prieteni. Una dintre marile prietenii ale lui Panait Istrati, care l-a întovărășit până la moarte. Vor purta o corespondență voluminoasă. A tradus în olandeză majoritatea operelor istratiene.

Cu A.M. de Jong la Brăila

1932

* 3-17 februarie - turneu cu conferința *Les Arts et l'Humanité d'aujourd'hui (Artele și umanitatea de azi)*, organizat de « Deutsche Kulturbund »: Viena, München, Berlin, Hamburg, Frankfurt, Heidelberg și Colonia. Reîntâlnire cu scriitorul A.M. de Jong (Olanda).

* 18 aprilie - Căsătorie cu Margareta Izescu, după voiajul minunat la Paris și pe Coasta de Azur.

Cu Margareta Istrati în fața grădinii Albert I din Nisa, unde încercase să se sinucidă.

însemnat căi ferate și apoi Docurile.

Toți se întrebau ce putea să însemne asta: „doc!” Primiră o explicație elogioasă: minunatele noastre cereale sunt murdare, ceea ce le scade prețul pe piață. În docuri și silozuri, ele sunt curățate cât ai clipi din ochi, fiind apoi păstrate în bună stare. Grație bazinului ce se va săpa acolo, vor veni vapoare cu tonaj mult mai mare decât cel cunoscut până acum, ancorând de-a lungul cheurilor, ferite de valurile Dunării; vor încărca repede cerealele noastre, ferchezuite, plătindu-le mai scump. Asta va sălta afacerile fiecăruia.

S-a băgat seu în carne grasă. În schimb, Brăila își avu prima jertfă de mâini strivite și schilozi. Apoi, o a doua, care o costă ceva mai mult: înzestrarea Docurilor cu două elevatoare pe șine, fiecare dintre ele smulgând pâinea de la gura câtorva sute de hamali. Dându-și seama de asta, hamalii fură cât-pe-aci să le arunce în apă, în ziua inaugurării. Multă vreme a fost nevoie să fie apărute cu baioneta la armă.

Dar totul se uită, devine obișnuință. Mi-am dat seama de asta, comparând povestea primei ciocniri sociale – pe care nu am văzut-o – cu nepăsarea aceluiași oameni care treceau acum pe lângă elevatoarele ce-și afundau cupele cu lanțuri în silozuri, sorbind zilnic sute de vagoane cu cereale, mânuite doar de câțiva mecanici. În felul acesta, hamalul află că Docurile și elevatoarele sunt dușmanii lui de moarte. El crezu că s-a ales numai cu această pacoste, a cărei amărăciune nu i-a stăruit prea mult în gură. Și porni să-și câștige pâinea de-a lungul cheurilor noroioase ale Dunării, spunându-și: „Aici, elevatoarele nu vor veni!”

Veniră și acolo.

* **Casa Thuringer** (Ed. Rieder, 1933, transpusă în românește la „Cartea românească”, 1934)

Vătafii erau toți ieșiți din clasa muncitoare, tot rămânând niște bătărași, analfabeți până a nu ști nici să-și semneze numele, în ciuda averilor considerabile pe care le adunau. Acești vătafi reușiseră să izoleze complet masa muncitoare de patronii ei legitimi, exportatorii, luându-i orice posibilitate de contact direct.

Ca să poată obține numărul de brațe necesare operațiilor lor de încărcare a vapoarelor, casele de comerț erau nevoite să trateze cu această corporație de vătafi, pe care nicio legislație n-o consacra. Ea trăia în marginea legilor, puternică prin bogăția membrilor ei și grație complezenței marilor electori ai ținutului, cărora vătafii le aduceau, în vremea alegerilor, voturile exploataților lor.

Exploatarea muncitorilor de către acești foști muncitori era odioasă. Nu numai că vătafii smântâneau gros sumele ce le obțineau de la armatori ca plată a muncitorilor, dar aceștia trebuiau, dacă nu voiau să moară de foame, să lucreze în condițiile următoare: 1) să accepte, fără să crâcnească, leafa pe care vătaful binevoiește să i-o dea; 2) să fie mușterial regulat al cârciumii vătafului și să închidă ochii asupra unor anumite greșeli la facerea socotelilor; 3) să execute toate „beilicurile” cerute de vătaf; 4) să urmeze pe acesta la urne și să voteze după indicațiile lui; 5) să suporte, uneori, chiar să fie bătut.

Netăgăduit, acest nemilos sistem de muncă nu se putea menține

Pe Coasta de Azur cu
Margareta Istrati

Panait Istrati și soția sa, la Saint-Prix,
în vecinătatea Parisului (1933)

Panait Istrati, soția sa Margareta și...
pisica lor Pitza (august 1934)

Cu Margareta Istrati, București,
august, 1934

* mai - *Les Arts et l'Humanité*
d'aujourd'hui publicată în *Europäische Revue*, Berlin și în 15 iulie, în
Europe

* iunie - Internat la Sanatoriul Filaret. Scrie *Le Bureau de
Placement*.

* iulie - Se retrage, bolnav, la mănăstirea Neamț (până în
februarie 1933). Scrie *Préface à Adrien Zograffi ou les aveux d'un
écrivain de notre temps*, precum și proiectul de scenariu pentru film
Les Haïdoucs ou Domnizza de Snagov, Epopée populaire moderne, la
solicitarea actriței Andrée Ducnet.

* Evocare postumă - *Mon bon Robertfrance* în Europe: *Lui îi
datoresc pâinea pe care o mănânc. Jacques Robertfrance a corectat
franceza celor mai multe cărți ale mele.*

* 5 decembrie - Reînnoadă corespondența cu Nikos Kazantzakis.

* 22 decembrie - scrisoare către Editura Rieder - *Trei cărți sunt
gata în cap și nu-mi dau pace: În lumea Mediteranei, vol. 3; În derivă,
vol. 4 și Mama, vol. 5, roman pe jumătate țărănesc, pe jumătate
orășenesc, despre viața unei biete mame.*

fără ca zilnic să aibă loc bătăi sângeroase. Din cauza asta, vătaful se înconjura totdeauna de-o ceată de „gâtoși”, muncitori autentici, plătiți pentru mișelia lor or răsplătiți numai c-o muncă regulată, cum nimeni nu putea s-o aibă. Aceștia împingeau uneori cruzimea până la asasinat. Dar deseori, ucigașul era un hamal care-și ucidea fratele de muncă, nu din nevoia de a-și asigura o pâine, ci din beție, din răzbunare ori numai din mândria rănită. [...]

Mai ales în epocile de muncă abundentă în port, viața femeilor era un iad. Într-un capăt de mahala, puteai număra pe degete pe soții gospodari, ce-i vedeai seara întorcându-se de la muncă cu pâinea la subțioară. Cei mai mulți se duceau de-a dreptul la cârciumă, unde se îndopau cu fripturi și băutură, puneau să cânte lăutari sau o flașnetă, jucau și chiuiiau până după miezul nopții. În vremea asta, caii, tovarășii lor de trudă, înțepeneau afară, la ușa cârciumii, picând de istoveală și neavând pe nimeni să le plângă de milă; iar acasă, o biată nevastă, o mamă bătrână, moțâiau lângă foc, ținând mâncarea caldă ceasuri întregi.

De cele mai multe ori, nenorocitele vegheau nemâncate, fie că așa le ordona tiranul, care cerea să fie așteptat cu masa, fie că nu îndrăzneau ele să mănânce singure. În sfârșit, când bețivanul se hotăra să se întoarcă acasă, bătându-și calul cu coada biciului și înjurând în puterea nopții, groaza ce le apuca pe sărmanele femei era mai mare decât dacă diavolul în persoană ar fi apărut în mijlocul curții. [...]

Era pe la sfârșitul lui iulie. O recoltă dintre cele mai abundente făcuse ca întreg orașul să fie cuprins de frigurile omului care crapă de bucurie. Portul fiind sufletul tuturor afacerilor locale, dacă el lucrează, fiecare e mulțumit. Și, în vara aceea, portul zbârnâia ca un imens stup. [...]

Cu docherii erau, în adevăr, aproape șase mii de muncitori, dintre care cam vreo opt sute de căruțași, numiți **ghiociari**, din cauza căruței lor cu un cal, zisă **ghioci**. Plecărilor în masă a acestor vehicule, la patru dimineața, dezlănțuiau pe pavajul orașului un zgomot care se auzea până la o leghe depărtare. Ai fi zis o cavalcadă de câteva regimente de artilerie, alergând în galop. Se poate ușor închipui în ce infern trăiau nenorociții locuitori ai străzilor pe unde treceau aceste opt sute de căruțe.

Dar iadul cel mai intolerabil începea seara, odată cu bețivăniile care aveau să dureze până târziu în noapte. Cea mai mare parte dintre căruțași și hamali, sfârșind munca zilei, se opreau regulat pe la cârciumile semănite în drumul lor. Ei nu erau hotărâți să întârzie mai mult de un sfert de ceas. Mulți dintre ei erau chiar încărcăți cu târguieli pentru casă: pește, carne, pâine. Era vorba doar să ciocnească un pahar cu un „frate”. Iată de ce nici nu luau loc la o masă; beau în picioare, rezemați de tejghea, ținând într-o mână știuca spânzurată de sfoară.

Apoi, fiecare dintre cei doi „frați” ținea să plătească el cel din urmă rând, ceea ce făcea pe celălalt să comande, din ambiție, un „kil și două fleici”, ba chiar și să puie pe un țigan să le cânte la ureche. În felul acesta, îi apuca miezul nopții, când „frăția” degenera într-o încăierare

1933

* martie - Se instalează la București, str. Popa Savu nr. 33. Recidivă t.b.c. Internare la Sanatoriul Filaret. Revista „România literară” publică *O pagină lui Panait Istrati*.

* 8 și 22 aprilie - Apar în *Les Nouvelles Littéraire: L'Homme qui n'adhère à rien; Témoignage sur la Liberté; Lettre ouverte à François Mauriac*.

* 27 mai - Atacat de o bandă de huligani, în librăria Alcalay cu prelejul Săptămânii cărții.

* 24 iunie (scrisoare către A.M. Jong) - ruptura relațiilor cu vechii prieteni de la Brăila. 1) *Constantinescu, nemulțumit că-i lăsam o căsuță ce mă costase trei sute de mii de lei, a vrut să-mi confişte până și bietele-mi lucruri personale, o! desigur, nu din egoism, ci doar din intenția lui de-a crea, la el acasă un...Muzeu Panait Istrati!* 2) N.G. Eremie, pentru că rugându-l să zică celuilalt: „Porcule, nu ți-e rușine să-i refuzi lui Panait, propriile lucruri”, el mi-a răspuns: „Nu-mi place să fac atari servicii. Într-adevăr, tu ești grec, dar nu ai calmul lui ...Epictet! Urmarea: Așa că a trebuit să-mi iau o gardă de doi prieteni, scriitori – unul e avocat și deputat, venit de la Iași, celălalt de la Timișoara și, mergând eu însumi cu ei la Brăila – ceea ce era să mă coste viața -, am reușit să dărâm cuibul din Mihai Bravu și să-mi iau bulendrele. [de exemplu, cele cerute în 19 mai 1931: 1. Manuscrisul (Țata Minca); 2. Pernuța de mătase care se umflă și care se află în geamantanul cel mare de piele; 3. Dicționarul Român-Francez Șăineanu; 4. Trusa de chei care se află pe primul raft de jos al bibliotecii, în stânga.]

Cei doi prieteni erau Demostene Botez și Romulus Cioflec.

Demostene Botez a fost un scriitor și publicist român, academician (membru corespondent din 1963) și avocat (licențiat în drept al Facultății din Iași - 1915).

Romulus Cioflec – profesor, publicist și scriitor timișorean – a fost un prieten devotat al lui Panait Istrati. L-a însoțit în timpul anchetei de la Lupeni, după care va demisiona din Partidul Național Țărănesc.

* 15 iulie - Paris, interviu în «Le Rempart». Conferință la Amsterdam despre Victor Serge și reîntâlnire cu A.M. de Jong la Bilthoven. Vorbește la radio Hilversum. Revine la Paris, apoi la Sait-Prix și Nisa.

* 29 iulie și 26 august - În *Les Nouvelles Littéraire* apar articolele *Adhérer ou ne pas adhérer* și *Lettre à Romain Rolland*.

* 3 octombrie - Participă la mitingul de la sala Wagram în favoarea lui Victor Serge.

* în librării - *La Maison Thüringer* și *Le Bureau de Placement*

1934

* Nisa, scrie *Méditerranée. Lever du soleil*.

generală, unde puteai vedea știuca strivindu-se în capul celui mai bun prieten, sticlele zburând în bucăți și sângele curgând din belșug.

Uneori, spectacolul acesta era ambulant. Doi ghiociari, după ce și-au distribuit reciproc o bună porție de pumni, se urcau în căruțele lor și o porneau într-o goană turbată pe străzile pustii cufundate în întuneric, biciuindu-și caii și biciuindu-se între ei, până ce, la un colț de stradă, violența unui viraj îi trimitea pe amândoi cu capetele pe caldarâm. [...]

Greva generală a portului se declară singură și cu totul pe neașteptate. Rămăși fără conducători, miile de muncitori se duseră să-și arunce greutatea și volumul pe toată întinderea portului, unde se lungiră la soare și nu se mai mișcară. La venirea nopții, masa de corpuri omenești rămase neclintită. Ba mai veniră și femeile, ca să aducă bărbaților hrană, tutun, o haină mai groasă, ca să petreacă noaptea. Ele nu-i părăsiră decât atunci când trebuia să se ducă acasă ca să îngrijească de copii. Și dacă bărbații dădură dovadă de un calm perfect, cel puțin la început, femeile lor, în schimb, fură de-o agresivitate puțin obișnuită. Ele se duceau și veneau numai cu cârdul, și vai de polițistul care le ieșea în cale. Era strașnic scărmanat.

Această ocupare a portului de către o mulțime liniștită nu plăcu deloc autorităților. Primele două zile, prefectul se arătă tolerant, neînchipuindu-și că o astfel de glumă putea să dureze; apoi, sub asaltul armatorilor care spumegau de mânie, și văzând pe hamali că începeau să se instaleze de-a binelea, cu pături, perne și oale, el veni să asiste în persoană la formarea echipelor trădătoare, pe care vătafii se declarau în stare să le alcătuiască. Se făcu apel la toți cei care voiau să muncească, și mare fu mirarea când se văzu câtă lume venise să se înscrie.

Dar, de îndată ce „poștele” începură munca, brusc, numeroase fluierături răsunară din toate părțile, și atunci se asistă la un spectacol de necrezut. O parte dintre muncitori arunca în Dunăre pe cealaltă parte, cu vătafii în frunte și cu sacii de grâu pe deasupra lor.

Nicio arestare nu putu fi făcută, autorii acestei isprăvi dispărând imediat în mulțime.

Astfel erau lucrurile miercuri, înaintea prânzului, când un eveniment neprevăzut veni să întărească curajul greviștilor și să-l dărâme pe acela al autorităților. Toate gardurile fură acoperite de afișe purtând textul următor, cu litere de o șchioapă:

„Muncitori din orașele dunărene! Citiți în ziarul „Dimineața”, cu începere de mâine, joi, 2 octombrie:

LIPITORILE PORTURILOR

de Adrian Zografi,

fost hamal în portul Brăilei, care descrie greaua existență a robilor sacului și dezvăluie cruzimea exploataților lor.”

Urma enumerarea a câtorva subtitluri din seria de articole. Iar în „Dimineața”, din aceeași zi, un fulgerător articol de fond, semnat de Constantin Mille, soma guvernul să pună imediat în libertate pe cei doi deținuți, dintre care unul era secretarul organizației sindicale iar celălalt „chiar corespondentul ziarului”. Încercarea „stupidelor autorități locale” de a amesteca pe acești oameni într-un atentat

* 19 februarie - membru în *Société de Gens de Lettres de France*

* 26 martie - răspunde anchetei revistei *Présence*, din Lausanne-Geneva, despre *Europa de azi*, alături de George Bernard Shaw, Albert Thibaudet, Jean Cassou, H. Keyserling.

* Scrie *Notre mort laïque*, pe marginea articolului lui Jean-Richard Bloch, apărut în *Europe*. Manuscris publicat postum.

* Sfârșitul lui martie - părăsește Nisa, reîntorcere la București: *Am venit aici în octombrie lungit, plec în picioare. O datorez, în mare parte, minunatei Coaste de Azur.*

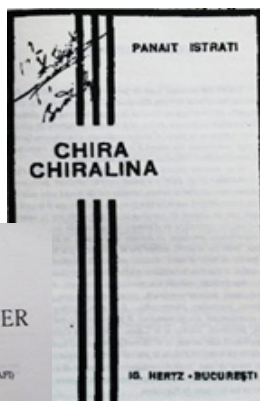
* 2 aprilie - apare articolul *Pèlerin du cœur* de Joseph Kassel în *Le Matin*.

* 10 august - împlinește 50 de ani.

* Apar *Chira Chiralina*, *Casa Thüringer* și *Biroul de plasare* în versiunea românească a autorului iar la Paris, *Méditerranée. Lever du soleil*.

* Colaborează la ziare și reviste românești: *Curentul*, *Tribuna*, *Familia*, *Viața românească*

* 24 decembrie - *Credința*, *Pagini de carnet nu am fost așa de singur, așa doar atât am crezut în iubirea om.*

publică în ziarul *intim*: *Niciodată de părăsit. Și omului pentru*

* Colaborează la revista *Cruciada românismului*.

* 29 decembrie - dăruiește lui Romain Rolland manuscrisul ultimei sale cărți: *Méditerranée. Coucher du soleil*.

1935

* Campania calomnioasă, dezlănțuită de Henri Barbusse – stipendiat de Uniunea Sovietică -, care a scos și două cărți de laudă despre URSS, una despre Georgia lui Stalin și alta despre Rusia - (*L'Humanité*, 22 februarie - *Le Haïdouk de la Sigurantza*), atinge paroxismul: acuzat de convertire la fascism și anti-semitism, agent al Siguranței. Acuzații similare, reluate și în presa din țară. Ripostează documentat și vehement, demonstrându-și public non-aderarea și netemeinicia acuzațiilor. În pat fiind, răpus de ftizie, făcea planul să-l dea în judecată pe Barbusse pentru calomnie.

* 17 ianuarie - *Scrisoare deschisă prietenului Francis Jourdain...* (în *Curentul*)

* 19 februarie, în *Universul* - aceeași atitudine – *Nu mai cred în comunism.*

al cărui autor era perfect cunoscut, nu putea fi decât „o provocare polițienească de cea mai ordinară specie”. Ea putea să ducă la „conflicte sângeroase”, care trebuiau evitate cu orice preț. Muncitorii nu cereau decât suprimarea vătărilor, „lipitorile lor”. Dacă politica nu și-ar da osteneala să susție pe „acești bătărași ai colegiului al III-lea”, muncitori și armatori s-ar putea pune de acord fără nicio dificultate. Autoritățile să binevoiască, deci, să respecte legea. Fiecare ceas de grevă, în condițiile actuale, ruinează economia națională.

Atât ziarul, cât și afișele inundară portul. Furnicarul omenesc le devoră. Primele efecte ale acestei viguroase campanii, care se anunță bogată în revelații neplăcute, nu întârziară să se producă. Sediul sindicatului fu predat muncitorilor iar Adrian liberat chiar în seara aceea, pe când Avramache era expedit în timpul nopții la locul lui de origină. A doua zi, „Dimineața” fu smulsă din mâinile vânzătorilor. Și o mare întrunire se organizează singură, la Casa Muncitorilor.

Adrian apăru în tribună, cu vânătași pe obraz, și povesti, în urletele de indignare ale asistenței, cum el și Avramache fuseseră bătuți cu o vână de bou în beciul poliției, în timpul celor trei zile de arest. [...]

Lunea următoare, a treia luni de grevă, portul avea aspectul unui oraș devastat și părăsit. Vreo sută de bieți derbedei, recrutați în grabă, se târau de colo-colo, înotând într-o papară de cereale care acoperea o întindere de mai multe hectare. Ar fi trebuit să se mobilizeze pe loc câteva mii de brațe capabile de a repune în valoare această mare cantitate de grăunțe vătămate.

O lovitură grea fusese dată comerțului de cereale. Imobilizarea totală, timp de cincisprezece zile, a unui port de însemnătate Brăilei, în momentul în care zeci de mii de vagoane de grâne se îndreptau spre el, pe apă și pe uscat, cauzase pierderi ireparabile. [...].

*** Samoilă Petrov, str. Zidari nr. 7, sobar-artist-pictor. Un cartier liniștit, de mici burghezi. O locuință modestă....**

Intrară în casă, unde Adrian văzu două încăperi curate, modest mobilate: o cameră de culcare și atelierul-cabinet de lectură al lui Samoilă, unde domnea o mare dezordine de artist, care-l impresionă și încântă pe Adrian. Vreo cincizeci de pânze, de toate mărimile, acopereau pereții, din temelie până-n tavan. Peisajul domina, ici-colo câteva capete de studiu și două compoziții cu subiecte religioase. Numeroase reproduceri în alb-negru și cromolitografii după capodoperele lui Rembrandt, favoritul lui Petrov, precum și numeroase portrete ale măștrilor penelului, muzicii și literaturii, prinse cu ace aproape peste tot. Pe biroul său, încărcat cu vrafuri de cărți, trona Tolstoi, flancat de Pușkin, Vereșaghin, Lermontov, o fotografie a măștii lui Beethoven, Eminescu, toate talmeș-balmeș. Lângă fereastră, șevaletul care adăpostea o pânză mare, aproape gata, care atrase atenția vizitatorului. [« Dunărea în fața Brăilei »]

[Devin buni prieteni și zugravi.] Despre acest episod aflăm dintr-o scrisoare trimisă din Elveția la 7 iulie 1924 lui Victor Eftimiu, pe care îl „cunoscuse” la Brăila în **saloanele lui Mișu Bășărăbeanu din strada Grădinii Publice nr. 2**. Mă aflam, dar...cam de după ușă! Nici nu se putea altfel: aveam pensula de vopsitor în mână și eram îmbrăcat

* 1 februarie - Povestirea *Le Lac-Salé* apare în *La Nouvelle Revue Française*.

* 21 februarie - Opere ale sale figurează în „Expoziția operelor scriitorilor străini de limbă franceză”, organizată la librăria Stock din Paris de „Asociația internațională a scriitorilor de limba franceză”.

* martie - scrie prefața la romanul *La vache enragée* a lui George Orwell, care reprezintă primul roman al acestuia, primul tradus într-o limbă străină și, totodată, cartea sa de debut.

* 21 martie - ultima scrisoare trimisă lui Romain Rolland. Cade grav bolnav.

* 16 aprilie, în zorii zilei - Moare Panait Istrati. Ultimele sale cuvinte: *Mamă,...mamă scumpă,...ah, mâinile tale...*[vezi 21 apr. 1919, moartea mamei sale] și este îngropat la Cimitirul Bellu, fără serviciu religios. A fost dus la groapă într-un car cu boi, îmbrăcat în țeșături românești, condus de moș Dumitru, în vârstă de 80 de ani. Mortul fiind obiectul unei curiozități mondene, îngropăciunea s-a făcut cu un alai fără legătură cu decedatul și cu drama lui.

* 17 aprilie - necrolog în *L'Humanité*: *Am aflat ieri de moartea lui Panait Istrati. Acest ex-scriitor revoluționar a murit în România în pielea unui fascist. (...) Reîntors în țara sa, el a devenit oaspetele călugărilor și s-a plecat în fața fasciștilor.*

* Acuzația lui Barbusse și atitudinea organului de presă al Partidului Comunist Francez vor fi revizuite fundamental prin articolul *Sur le nouveau Gorki balkanique*, autor Claude Prevost, apărut în ziarul *L'Humanité* (21 aprilie 1978): *Istrati a fost socotit un „renegat” (...). El este atacat, în special de Barbusse, cu o violență în injurie care ne uimește astăzi. La aceasta se adaugă calomnia: înapoiat în România, Istrati este catalogat dintr-o dată fascist, în timp ce el trăia rău, acolo, la cheremul hărțuielilor, al persecuțiilor și al spionajului polițienesc (...). Desigur, va trebui să recunoaștem lui Panait Istrati rolul glorios (dar, ingrat!) de pionier (în demascarea stalinismului și a gulagului sovietic), fiind, cum s-a spus, nu numai primul Soljenițan al Europei, cum l-a categorisit, făcându-și „mea culpa”, o publicație franceză altădată antiistratiană, dar și prima victimă majoră a execuțiilor jdanoviste în literatură. Experiența lui fusese premonitoare și exemplară.*

* 7 mai - constituirea „Asociației Prietenii lui Panait Istrati” la București și, în august, a Societății „Pro memoria” la Brăila.

* Rămășițele pământești ale Joitei Istrati sunt aduse de la Brăila la cimitirul Bellu și îngropate la picioarele fiului său, mamă și fiu

în costum de lucrător de zugrav... Îți vei aduce, poate, aminte că, pe vremea când îți băteai capul zile întregi ca să faci pe proștii din casa lui Mișu să învețe rolurile din piesa „Sfârșitul Pământului”, mai era un tânăr lângă mine, un lipovean român, cu bărbuță neagră și chipeș la înfățișare. [Se referă la Samoilă Petrov, sobar, zugrav de meserie, dar pictor din vocație.] Ai vorbit cu el și mi-ai adresat și mie un cuvânt.

Nimeni nu este profet în țara lui...

Addenda (completare și continuare la notele din aprilie și 9 septembrie 1930, ca și din iunie 1933). Eșuând în încercarea de a-și relua scrisul în continuarea operei (ciclul *Viața lui Adrian Zografi*), părăsește definitiv Occidentul și se întoarce acasă, în orașul natal Brăila, ca să-și refacă forțele.

„Mă întorc la Brăila și, din aprilie 1930, încep să construiesc: vreau să mă ocup cu creșterea animalelor, nu mai vreau să scriu câțiva ani.

În pragul iernii, căsuța lui moș Dumitru, la Baldovinești (aproape de Brăila), a devenit o micuță fermă iar în mahalaua orașului meu natal am un adăpost: două camere pe terenul unui vechi prieten (1). Dar toate veniturile mele au fost înghițite și viitorul îmi e împovărat cu datorii, cu dobânzi mari (2). Recolta e proastă. Porcii se vând în târg, mai ieftin decât cei pe care îi cresc eu.

Culmea nenorocirii: dărnicia mea face să fiu socotit „milionar”. Geloziile se aprind. Satul, cu autoritățile în frunte, se răscoală împotriva „intrusului”...Un lung interogatoriu, la jandarmerie, vrea să mă scoată dezertor. Instanțele superioare se pretează mascaradei și iată-mă, în mai 1931, om în vârstă de patruzeci și șapte de ani, recrutînd cu tinerii acestei „clase”, în fața consiliului de revizie. Din fericire, nu sunt decât un slăbănog tuberculos, cu care nu au ce face: dispensă medicală (3).

Adio fermă și vis de viață țărănească! Aici am ajuns. Din vina mea!

M-am lăsat prins în capcana existenței, construită pe bani, nu pe pâine (chiar dacă nu e zilnică), cum o făcusem totdeauna. Ori, nu poți câștiga bani și să-ți păstrezi sufletul. Cu cât câștigi mai mult, cu atât ți-e frică să nu-ți lipsească. Și atunci, cine cedează? Bineînțeles, sufletul.”

(Fragment din partea finală a *Prefeței la Adrian Zografi sau mărturisirile unui scriitor din vremea noastră*, redactată în decembrie 1931, la Brăila, cu intenția de a fi prefață la *Casa Thuringer*, dar neinclusă în textul apărut la Rieder în 1933).

(1) Transformă locuința vechiului său prieten, Nicu Constantinescu, frizer, construind încă două camere spațioase, luminoase, introducând apă curentă și lumină electrică. Un an mai târziu, în primăvara lui 1932, Nicu Constantinescu îl alungă din locuință, pretextând că a destinat-o unui „Muzeu Panait Istrati”, confiscându-i lucrurile, cărțile, manscrisesele, corespondența etc.

regăsindu-se în eternitate. (În 1938, se va dezveli monumentul funerar, opera sculptoriței MILIȚA PĂTRAȘCU.)

Monumentul, înainte și după vandalizare

* 11 august - placă comemorativă pe casa din str. Paleologu nr. 3

* Apare la Paris cartea lui George Orwell, *La Vache enragée*, prefată de Panait Istrati la cererea editurii Gallimard (la începutul anului 1935). Moare Henri Barbusse (1875-1935).

* *Post mortem* în librării: *Méditerranée. Coucher du soleil* (la Paris)

și *Codin* (la București), în colecția *Akademios*, cu o prefață de Ion Minulescu: *Panait Istrati a plecat... Opera lui a rămas...*

Sărbătorirea Centenarului nașterii – 1984, ca și împlinirea a 125 de ani de la naștere au întregit „prezența” marelui peregrin în peisajul brăilean.

Efigii istratiene

(2) „Sunt îndatorat actualmente la o bancă locală, cu dobândă de 25%. Sărăcie crâncenă în toată țara; oameni demni de milă bat la ușa mea și nu-i pot refuza, câtă vreme pe masa mea se află o bucată de pâine”. (Scrisoare către poetul elvețian François Franconi, datată: Brăila, 11 februarie 1931).

(3) La Baldovinești a vrut să facă și un Ateneu popular, care să poarte numele mamei sale *Joița Stoica Istrati*. A cumpărat mobilier, un bogat fond de cărți pentru bibliotecă, un aparat de radio, cu antena instalată pe acoperiș. Nădăjduia ca astfel sătenii să fie scoși din cârciumi și viața satului să se umanizeze. Dar autoritățile locale sunt împotriva. Îl declară „periculos siguranței statului”, că a instalat antenă de radio ca să intre în legătură cu „bolșevicii de la Moscova”. Acuzat că s-a sustras serviciului militar, se dovedește până la urmă că fusese dispensat de armată în 1905, când recrutase.

* Relatarea acestui episod nu se poate substitui propriilor relatări și documentelor existente la Arhivele Statului de la Siguranță, care, după vizita în URSS, îl urmărea îndeaproape. Prea puțin sau deloc cunoscute, le reproducem mai jos.

Astfel, o notă din 29 aprilie 1930 consemna unele acțiuni întreprinse de scriitor: „În comuna Baldovinești este un loc cultivabil, proprietatea comunei, care a fost scos la licitație în cursul săptămânii trecute. Panait Istrati a concurat la această licitație cu intenția ca locul să-l dea la câțiva săteni mai nevoiași pentru cultivare care pe urmă să achite Primăriei valoarea chiriei, Panait Istrati făcând numai o înlesnire acelor săteni prin depunerea garanției de bani, de care aceia nu dispun...” Față de șicanele îndurate, a depus o întâmpinare către prefect în care a arătat că, în două rânduri, fusese obligat de jandarmi, deși era bolnav, să meargă la post să i se ia „un interogatoriu ce se ia numai străinilor”. Totodată, declară că renunță la intențiile sale privitoare la terenul căruia dorea să-i dea o destinație de interes obștesc. Din cele 14 ha licitate, 5 au fost împărțite la oameni care nu aveau „nicio legătură de rubedenie” cu scriitorul, alte 5 „cedate la neamurile” care erau „sărace” (...), numai patru fiind rezervate unchiului meu și mie”. După ce-și declina orice pretenție, încheia: „Cred că mai drept decât atât nici Dumnezeu nu poate fi și totuși mi-am găsit beleaua cu primarul”.

Scriitorul era hotărât să se stabilească definitiv în țară, așa cum declara într-un memoriu trimis către prefectul județului: „Nu voi mai fi pe viitor în străinătate decât un musafir. Locuința mea permanentă va fi la Brăila-Baldovinești, meleaguri din care mă trag și care-mi sunt scumpe.” Memoriul cuprinde, *in extenso*, intențiile sale.

„...Așa fiind, vă declar:

Neavând moștenitori direcți, intenționez crearea unei gospodării țărănești, fermă model, care să poarte numele repauzatei mele mame, Joița Istrati, și cărei gospodării îi destinez tot venitul meu. Am și început lucrările pregătitoare în acest sens pe lângă unchiul meu.

Aș dori să vă cer:

1. Ca această gospodărie să fie croită de stat.
2. Să mi se dea concursul statului și terenul la Baldovinești unde s-o înființez.

Bustul lui Panait Istrati (varianta din ipsos) de Oscar Han, dezvelit oficial în dimineața zilei de 26 mai 1968, în prezența soției scriitorului – Margareta Istrati, precum și a autorului, în cadrul activităților prilejuite de împlinirea a 600 de ani de la prima atestare

documentară a Brăilei. Varianta turnată în bronz, sosită la 7 luni după dezvelirea oficială, va fi montată pe soclul actual în cursul anului 1969.

Casa Memorială „Panait Istrati”, inaugurată în vila administrației fostelor sere din Grădina Publică, unde a copilărit soprana Elisabeta Neculce-Carțiș, fiica arhitectului șef al orașului, la 10 august 1984 cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea scriitorului.

Desfășurată pe trei nivele, nivelul median cuprinde expoziția propriu-zisă, constituită dintr-o sală fotodocumentară, în care prin intermediul fotografiilor, documentelor, obiectelor personale, citatelor din operă facem cunoștință cu zbuciumata viață a scriitorului, și două camere reprezentând interioarele casei acestuia - camera de lucru cu biblioteca și sufrageria.

Casa Memorială „Moș Dumitru”, Baldovinești, va fi inaugurată în cadrul manifestărilor dedicate centenarului nașterii, miercuri 5 septembrie 1984. Este o replică după locuința construită din banii scriitorului pentru unchiul său. Nu are program de vizitare și, ca atare, o descriem pentru cei interesați.

Cuprinde două microexpoziții – o expoziție fotodocumentară, cu caracter biografic și literar, cu satul și oamenii cunoscuți în copilărie, cu operele *Moș Anghel*, *Țața Minca* și *O noapte în bălți*, care au ca subiect și ca loc de desfășurare Baldovineștiul - și alta, în cea de a doua cameră, cu caracter etnografic.

Casa a existat în partea opusă celei de astăzi, dincolo de calea ferată, fiind „strămutată” din poziția/la sugestia dlui arhitect Popescu Crișan, datorită situării la D.N.2B. În vecinătate, se află un alt

3. Să fiu stăpânul ei până la moartea mea, fără drept de a aliena, iar după moarte să aparțină obștei Baldovinești, conform unei orânduiri ale cărei detalii le voi stabili ulterior de acord cu dumneavoastră.

Să fie un cuib de cultură și distracții cu biblioteca și manuscrisele mele, cu radio, scrâciob și jocuri țărănești.

Să nu se admită băuturile spirtoase, ci numai ceaiul, cafeaua și dulcețurile noastre.

Acestea sunt liniile generale ale dorinței mele la realizarea cărora, vă rog să mă ajutați.

Aș fi voit să lucrez singur și fără zgomot, dar primarul satului, om ignorant și lacom, bănuindu-mă, îmi face dificultăți, mergând cu nerușinarea până a-mi trimite jandarmii acasă.

Vă rog să binevoiți a-mi răspunde dacă acceptați leg(at)ul meu pe care vi-l fac precum și condițiile lui.

Primiți, d-le Prim Ministru, d-le președinte, d-le prefect, asigurarea respectului ce vă păstrez. Baldovinești-Brăila, Panait Istrati, 9 mai 1930. ”

În aceeași zi când a depus memoriul, alte note informau că pământul fusese împărțit în loturi de câte 3, 4 pogoane țăranilor din Baldovinești, precizându-se că Panait Istrati era preocupat „cu clădirea și refacerea gospodăriei unchiului său, moș Dumitru Istrati”, unde își avea locuința.

O altă notă a Biroului Poliției de Siguranță arată că primarul îi făcea unele șicane iar șeful de post „pe când se afla bolnav în casă l-a chemat în mod imperios la post și i-a luat un interogatoriu amănunțit neținând cont de starea sa”.

Văzând că i s-a creat o astfel de atmosferă, Panait Istrati a mers la prefectul județului, Ionel Marinescu, relamând abuzurile primarului și jandarmului. Acesta l-a însoțit pe scriitor la Baldovinești, punând în vedere primarului „să desfacă îngrădirea pe care în mod arbitrar o făcuse” iar șefului de post „să nu se mai facă șicane”.

În această atmosferă, în timp ce autoritățile îl urmăreau pas cu pas, când, bolnav, nu-și putea îngriji sănătatea, obosit și negăsindu-și odihna, a renunțat la gândul întemeierii unei gospodării care i-ar fi îndepărtat intențiile de pribegie din nestatornica-i viață.

În acest context, la sfârșitul anului 1930, publică în ziarul „Ancheta” emoționantul articol „De ce m-am retras la Brăila”, încheiat cu memorabilele cuvinte „Brăila îmi ajunge. E toată omenirea”.

„punct turistic”- Barul „Moș Anghel”, în prezent în curs de restaurare. Astăzi, strada unde s-a aflat casa a primit numele lui Panait Istrati.

Biblioteca Județeană „Panait Istrati”

După ce a cunoscut numeroase strămutări, primește în 1972 drept sediu o parte din imobilul din Piața Poligon nr.4, de unde, în urma cutremurelor din 1977, 1986 și 1990, se va muta provizoriu, revenind în anul 2005, în urma consolidării și restaurării din anii 2003-2004. Monumentului istoric i s-au adăugat peste 10 ani un corp nou, edificat după cerințele unei biblioteci moderne. A primit numele marelui scriitor la 14 octombrie 1981.

Liceul Tehnologic „Panait Istrati”

La înființare a fost Liceul Teoretic nr. 4, intrând ulterior sub patronajul Ministerului Transporturilor. I s-a atribuit denumirea de „Panait Istrati” în anul 1971.

OPERA

I. Ediții originale în limba franceză:

a) Colecția *Prosateurs français contemporains*, Editura Rieder, Paris

Povestirile lui Adrian Zograffi

1. *Kyra Kyralina*, 1924, cu prefața lui Romain Rolland - *Un Gorki balcanique (Stavru, Kyra Kyralina, Dragomir)*

2. *Oncle Anghel*, 1924

3. *Les Haïdoucs: I. Présentation de Haïdoucs*, 1925

4. *Les Haïdoucs : II. Domnitza de Snagov*, 1926

Copilăria lui Adrian Zograffi

5. *Codine*, 1926

Adolescența lui Adrian Zograffi

6. *Mikhail*, 1927

Viața lui Adrian Zograffi

7. *La Maison Thüringer*, 1933

8. *Le Bureau de Placement*, 1933

9. *Méditerranée. Lever du soleil*, 1934

10. *Méditerranée. Coucher du soleil*, 1935

11. *Le Pécheur d'éponges (pages autobiographiques)*, 1930

12. *Tsatsa Minnka*, 1931

b) La alte edituri:

13. *La Famille Perlmutter* (în colab. cu Josué Jehouda), 1927

14. *Isaac, le tresseur de fil fer*, 1927

15. *Le Refrain de la Fosse (Nerrantsoula)*, 1927

16. *Mes Départs (pages autobiographiques)*, 1928

17. *Les Chardons du Baragan*, 1928

18. *Pour avoir aimé la terre*, 1930

19. *En Egypte*, 1931

Vers l'autre flamme - 1929

20. *Après seize mois dans L'U.R.S.S. (Spovedanie pentru învinși)*

Soviets 1929 de Victor Serge

La Russie nue de Boris Suvarin

II. Ediții originale și traduceri făcute de autor:

1. **Trecut și viitor. Pagini autobiografice, București**, Editura „Renașterea”, 1925 (cuprinde: Trecut și viitor; Crezul meu; Primii pași spre luptă: I. La stăpân, II. „Căpitan” Mavromati; Cum am debutat eu;

Cine e autorul lui „Hamlet”?; Nemurire; Moravuri literaro-gazetărești; Între artă și dezrobire)

2. Moș Anghel, București, Ed. „Renașterea”, 1925

3. Țața Minca, București, Ed. „Eminescu”, 1931

4. Casa Thüringer, București, Ed. „Cartea Românească”, 1933

5. Biroul de plasare, București, Ed. „Cartea Românească”, 1933

6. Chira Chiralina, București, Ed. Ig. Hertz, 1934, Colecția celor 15 lei

7. Codin, București, Ed. Ig. Hertz, 1935, Colecția „Akademos”

8. În lumea Mediteranei. Apus de soare, București, Ed. „Cartea Românească”, 1936

9. La stăpân (Mes Départ), Pagini autobiografice, București, Ed. „Cartea Românească”, 1940

10. Pescuitorul de bureți, Pagini autobiografice, București, Ed. „Dacia”, f.a.

11. Ciulinii Bărăganului, București, Ed. „Modernă”, 1943 (Primul capitol tradus de autor, restul de Al. Talex, Prefață: Perpessicius)

Bibliografie selectivă și iconografie Panait Istrati – Opera

1. Chira Chiralina. Ediție îngrijită, prefață și note de Alexandru Talex, Editura Minerva, București, 1982

2. Viața lui Adrian Zografi, Ediție îngrijită, prezentare și note de Alexandru Talex, Editura Minerva, București, 1983

3. Neranțula și alte povestiri, Ediție, prefață, traducere și bibliografie de Alexandru Talex, Editura Minerva, București, 1984

4. Amintiri. Evocări. Confesiuni, Ediție, prefață, traduceri și note de Alexandru Talex, Editura Minerva, București, 1985

* Muzeul Literaturii Române - Panait Istrati, Fotograf și în fotografii, Studiu introductiv, antologie de imagini și cronologie de Constandina Brezu Stoian, Ed. Meridiane, București, 1984

* Panait Istrati, Cum am devenit scriitor. Reconstituire pe bază de texte autobiografice, alese, traduse și adnotate de Alexandru Talex, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1981

* Panait Istrati, Pagini de corespondență, Ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Zamfir Bălan, Ed. PORTO-FRANCO, Galați, 1993

* Cogălniceanu, Maria, Reîntoarceri. Semnături celebre pe documente de arhivă, Editura Zeit, Brăila, 2010

* Grigorescu, Octavian, Panait Istrati (1884-1935). Note biografice și bibliografice, „Artistica” Tipo-Litografie, N. Orghidan, 1936, Brăila

* Iorgulescu, Mircea, Spre alt Istrati. Partea întâi, Ed. Minerva, București, 1986

* Mocioiu, Nicolae, Panait Istrati-Preocupări legate de Brăila în ultimii ani ai vieții în Zilele culturii brăilene (25 oct.-1 nov. 1970). Comunicări și referate

* Oprea, Al., Panait Istrati, EPL, București, 1964

* Oprea, Al., Panait Istrati, Dosar al vieții și al operei, Ed. Minerva, BPT, București, 1984